

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

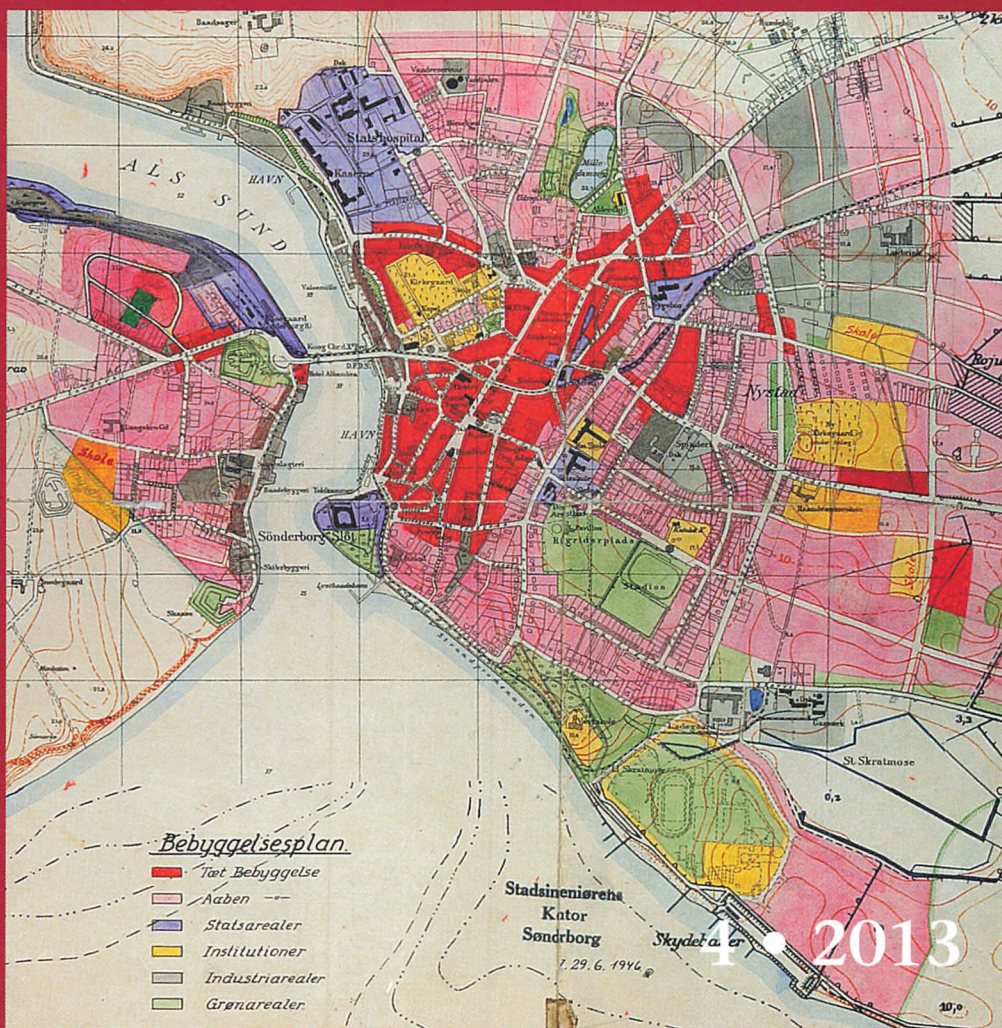
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid

Mandag-torsdag 9-14

Redaktion

Kirsten Clausen (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout

Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Wind Grafisk ApS
Haderslev

I dette nummer

En gravsten på Fovrfeld Gravlund i Esbjerg . . . 123
Fhv. bibliotekar Finn Stendevad har været en tur på kirkegården og er faldet over en gravsten.

Faarhuslejren 126
Ved åbningen af Nationalmuseets nye udstilling om Faarhuslejren holdt Hinrich Jürgensen, formand for Bund Deutscher Nordschleswiger, en tale, der afspejler det tyske mindretals opgør med fortiden.

Fra tyske undertrykkelsesinstitutioner til sønderjyske nationalsymboler 129
Den senere tids kasernedebat har fået Helge C. Jacobsen til at fundere over de sønderjyske kaserners forvandling.

Bilernes by. Høje Kolstrup ved Aabenraa 135
Museumsinspektør Kim Furdal fortæller om den skræddersyede bydel Høje Kolstrup i Aabenraa, der er skabt, så den kan betjene sine borgere fra vugge til grav.

Grænselandskronik 145
Kasernelukninger, frafaldne SF'ere og en strid mellem mindretalsprogrupper i Sydslesvig er nogle af de emner, H.E. Sørensen tager op, fra debatterne i dagspressen i årets første kvartal.

Bognyt 154

Det sker - i Museum Sønderjylland 156

Bagsiden om forsiden 160
Overinspektør Peter Dragsbo opridses hovedtrækkene i byplanlægningen i Sønderjylland 1945-2000.

Forsidebilledet:

Bebyggelsesplan for Sønderborg 1946, udarbejdet i forbindelse med vedtagelsen af byens første dispositionsplan.

En gravsten på Fovrfeld Gravlund i Esbjerg

Af Finn Stendevad

Hvilken historie gemmer der sig bag den tyske indskrift på en gravsten i Esbjerg? Fhv. bibliotekar Finn Stendevad har undersøgt sagen.

KOMMER MAN IND på Fovrfeld Gravlund, hvad jeg gør næsten dagligt, studser man over en gravsten af hvid sandsten, der står lidt underligt henslængt i et hegn ved de tyske grave til venstre for midtergangen.

Gravstenen er over Oberleutnant zur See der Reserve Theodor Wolff, født 24.09.1885 i Haderslev, omkommet 16.02.1916 på Horns Rev. "Ich habe einen guten Kampf gekämpft", står der lakonisk. Han var altså blot 31 år, da han døde, men dog ældre end de omkringliggende fra Anden Verdenskrig, som for de flestes vedkommende var 18-20 år ved deres død.

Hvad gemmer der sig bag dette?

Jo, han blev godt nok født 24. september 1885 kl. 5 om morgenen, med hjælp af jordemoder Emilia S. Weitling, som søn af gymnasieoverlærer ved Katedralskolen i Haderslev, Emil Hermann Friedrich Wolff og hustru Clara Margarethe Friederikka, født Spitta. Familien boede på Naffet 184, altså i Haderslevs ældste bydel.

Han blev døbt i domkirken 4. oktober samme år og fik navnene Karl Ludwig Theodor Wolff. Faddere: Pastor Ludwig Spitta, Braunschweig, Frau Consistorialrath Erck, Hildesheim, og Frau Theodore Kromminga, Weener,

Ostfriesland. Den første kan have været morfaderen til drengen, de andre måske mostre.

På et eller andet tidspunkt flytter familien til Hannover, hvor de boede ved Theodor Wolffs død. Han forblev ungkarl hele sit liv.

Hvad han har lavet, indtil han skulle aftjene sin værnepligt, ved vi ikke. Men han kom til flåden, som mange andre fra Sønderjylland. Her ser det ud til, at han har tjent sig op til officer. Efter værnepligten er han udtrådt af marinen som reserveofficer. Dette har givet ham mulighed for at få job som officer i den civile søfart, og han blev skibsofficer hos Hamborg-Amerikalinjen i Hamborg, kaldet HAPAG (Hamburg-Amerikanische Packetfahrt-Actiengesellschaft).

Her gør han tjeneste på nogle af verdens største oceandampere. HAPAG byggede i slutningen af 1912 med stabelafløbning i 1913 først 'Vaterland', der var væsentligt større end 'Titanic', og senere i 1913 'Imperator', der var endnu større. Man må tænke sig, at det var sådanne skibe, han sejlede med i de få år, der endnu var fredstid.

Da krigen brød ud, trådte han ind i Kriegsmarinen igen. Han havde rang af Oberleutnant zur See, der Reserve, hvilket gav ham en stilling som næstkommanderende på en ubåd. Det var en helt ny type af en ny klasse. Typen hed UE-1 og var det mest avancerede på det tidspunkt. Båden, han blev tjenestegørende på, havde nummeret

SM U-73. Den var bygget på skibsværftet i Danzig og søsat 6. januar 1915. Længde 56,8 m, bredde 5,9 m, højde 8,25 m og dybgang 4,86 m. Hastigheden var på 9,6 knob i neddykket og 7 knob i opdykket tilstand. Rækkevidde fuldt optanket var 10.150 km. Bestykningen var to torpedorør plus en 8,8 cm dæskanon. Fremdriften besøragedes af to dieselmotorer.

Ubåden var færdigapteret 9. oktober 1915. Så snart vejret tillod det,

skulle den på test og øvelsessejlad. 14. - 25. februar 1916 var den på en sådan i Nordsøen. 16. februar ligger de opdykket ved Horns Rev og skal teste forskellige ting. Vagthavende den dag er Theodor Wolff, hvorfor han befinder sig på dæk.

Skibsrapporten noterer: "Pludselig skyllede en kæmpebølge ind over ubåden og rev Wolff over bord. Den høje sø gjorde eftersøgning umulig".

Man må gå ud fra, at liget senere er skyllet i land, og at han er blevet be-

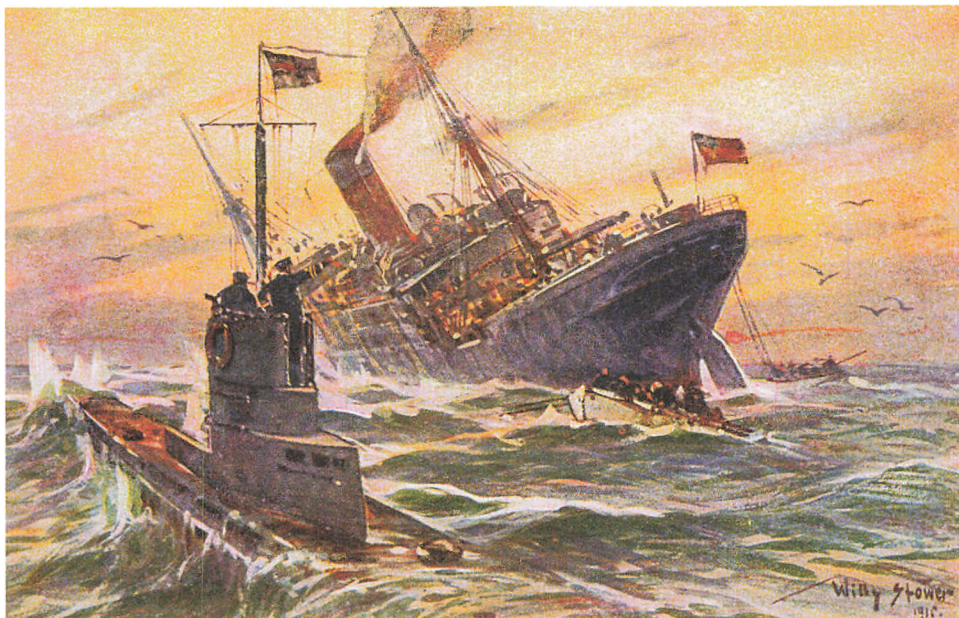

Foto: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

Postkort med motiv fra Første Verdenskrig udgivet i 1915 til fordel for tidligere kolonikrigere fra hæren, marinen, politiet og deres efterladte. Teksten på bagsiden af postkortet forklarer motivet: "Vernichtung eines engl. Handelsdampfers durch ein deutsches Unterseeboot".

gravet her i byen, med mindre det blot er en mindesten.

Til slut er blot at nævne, at netop denne ubåd får et meget langt synderregister fremover i krigen. Allerede 21. november 1916 sænker den søsterskibet til 'Titanic', det tidligere 'Gigantic', som nu opholdt sig i Middelhavet som hospitalsskib under navnet: 'Britannic'. Dette var det største skib, der blev sænket under Første Verdenskrig.

I øvrigt var Theodor Wolff kendt helt oppe i toppen af admiralitetet. Midt på året 1915 var den britiske blokade nemlig så tæt, at intet tysk krigsskib kunne trænge igennem. I

august samme år skrev Theodor Wolff derfor et memorandum til det tyske admiralitet, hvori han foreslog, at kuldampere, som fragtede store ladninger kul, skulle ombygges med skjult armering og sejle ud og søge nærkamp. Hans idé blev accepteret af den kejserlige marine og blev anvendt i både Første og Anden Verdenskrig. Det første fartøj, der udrustedes efter Theodor Wolffs idé, stak til søs 29. december 1915 under navnet SMS Möwe.

Sådan finder man mange spændende historier i Fovrfeld Gravlund - det er blot at gå på jagt. ■

Faarhuslejren

Formand for Bund Deutscher Nord-schleswiger Hinrich Jürgensens tale ved åbningen af udstillingen om Faarhuslejren den 22. marts 2013.

Kære gæster, liebe Gäste,

BLANDT DE MANGE GENSTANDE i den nye udstilling i Frøslevlejrens Museum er også en satirisk tegning fra 1969 over Der Nordschleswigers chefredaktør Jes Schmidts krav om, at ikke kun Frøslev, men også Fårhus skulle være genstand for en udstilling.

Fra det tyske mindretals side er ønsket blevet gentaget flere gange. I dag - 44 år senere - kan vi i det tyske mindretal glæde os over, at Faarhuslejren er blevet en del af udstillingen.

Dermed er der kommet balance i historiefortællingen.

Man kan naturligvis ikke ligestille Frøslevlejren og Faarhuslejren.

Frøslevlejren var en del af Nazi-Tysklands besættelse, hvor de danske indsatte måtte frygte for deres liv, ikke mindst når de blev sendt videre til koncentrationslejren Neuengamme. Vi har i mindretallet stor respekt for de følelser, man på dansk side forbinder med Frøslevlejren.

Faarhuslejren blev efter krigen indrettet i Frøslevlejrens barakker og blev stedet, hvor først og fremmest medlemmerne fra det tyske mindretal blev interneret og afsonede deres straffe for at støtte Tyskland.

Der er således stor forskel mellem Frøslev og Fårhus - ikke mindst i symbolikken.

Frøslev blev i efterkrigstidens Dan-

mark betragtet som en del af den danske kamp mod Besættelsen. Efter 1945 og med retsopgøret fik stedet en ny funktion som først internerings- og herefter straffelej. Den danske modstandsbevægelse fik i den forbindelse gennemført navneændringen til Fårhus.

Der er dog også en del ligheder mellem Frøslev og Fårhus - ikke mindst, hvad det daglige liv for de indsatte angår.

For det tyske mindretal er Fårhus også forbundet med minder og følelser. Dem har vi selvfølgelig også respekt for - både de indsatte og ikke mindst de mange kvinder, der dengang stod alene med ansvaret for gård eller forretning og familiens tarv.

Men Fårhus havde også mindst to betydningsfulde konsekvenser, der begge ikke var tilsigtet.

Den første konsekvens vedrører det tyske mindretals nystart med dannelsen af Bund Deutscher Nordschleswiger i november 1945. I den forbindelse afgav det tyske mindretal en loyalitetserklæring, hvori vi bekendtgjorde, at vi var loyale danske statsborgere, og at vi - i et for et nationalt mindretal ganske usædvanligt skridt - anerkendte grænsen fra 1920.

Denne beslutning var dengang ikke uomstridt. Det er således meget tvivlsomt, om der havde været et flertal for loyalitetserklæringen, hvis de, der var interneret i Fårhus, havde fået lov til at bestemme.

Men set med nutidens øjne var loyalitetserklæringen en klog beslutning. Den tog bestik af de historiske omstændigheder og forbandt med er-

klæringen håbet om, at det tyske mindretal kunne bibeholde sin kulturelle autonomi.

Den anden utilsigtede konsekvens var, at de, der havde været inde-spærret i Fårhus, gennem deres fælles oplevelse blev svejset sammen. Det betød, at vi ikke internt fik det nødvendige opgør og medførte, at mange af de centrale personer fra før 1945 fortsatte på ledende poster i mindretallet efter 1945.

Op det er én af forklaringerne på (men ikke en undskyldning for), at vi i det tyske mindretal først meget sent, og også meget tøvende, gjorde op med vores nationalsocialistiske fortid. Der var tilløb til et opgør i 70'erne og 80'erne, hvor blandt andet den daværende næstformand i Bund Deutscher Nordschleswiger Dieter Wernich, men også unge medlemmer som Kurt Seifert, Nis-Edwin List Petersen, Philipp Iwersen og Claus Dietrichsen, prøvede at sætte 'Vergangenheitsbewältigung' på dagsordenen.

Ordet 'Vergangenheitsbewältigung' sætter blandt andet fokus på, at opgøret med fortiden er en proces. Det er en proces, der aldrig bliver afsluttet, fordi hver generation ser på fortiden med nye øjne.

Således er vi i disse år i det tyske mindretal i gang med et opgør med fortiden. Denne gang udløst af en bog. En bog der på en meget sober og indfølelse måde beskæftiger sig med et ømtåleligt emne. Tak til dig, Henrik Skov Kristensen for bogen 'Straffelejren'.

Med udgangspunkt i bogen drøftede vi på Bund Deutscher Nordschleswigers nytårskonference i 2012 tiden efter 1945. Det førte helt konkret til, at vores hovedbestyrelse traf en enstemmig beslutning om at omdøbe vores mindesmærke på Knivsbjerg for de faldne fra Anden Verdenskrig fra 'Ehrenhain' til 'Gedenkstätte'.

I min tale i forbindelse med navneændringen den 18. august 2012 sagde jeg bl.a.: "Die Entscheidung zur

'Helte? Forbrydere? Ofre?' er en af overskrifterne og et væsentligt tema i udstillingen.

Foto: Frøslevlejrens Museum.

Overinspektør Henrik Skov Kristensen (tv) og formand for BDN Hinrich Jürgensen ved åbningen af udstillingen.

Umbenennung ist von uns selbst ausgegangen. Wir haben diesen Beschluss gefasst - nicht durch Druck von außen - sondern aus innerer Überzeugung. Wir haben es getan, weil wir der Meinung sind, dass der Begriff 'Ehrenhain' in Verbindung mit den toten und vermissten Soldaten des 2. Weltkrieges so nicht stehen kann.

Denn es war kein ehrenvoller Krieg, in den die überwiegend jungen Nordschleswiger zogen. Ihre Beweggründe und ihr Verhalten in diesem Krieg mögen noch so idealistisch und edel gewesen sein, es ist aber aus heutiger Sicht keine Ehre gewesen, in diesen Krieg zu ziehen - auch nicht, wenn man dafür mit dem Leben bezahlte. Der zukünftige Name Gedenkstätte drückt dies aus"¹⁾.

Navneændringen er udtryk for en erkendelse af, at vi ikke altid har været så ærlige overfor os selv, som vi burde have været det. Det gælder tiden fra 1933-45 men også tiden efter 1945. Denne del af vores historie skal vi beskæftige os mere med i fremtiden.

Henrik Skov Kristensens bog var ikke kun udløser for vores opgør med historien, men også en forudsætning

for udstillingen om Faarhuslejren.

Jeg er sikker på, at udstillingen på tilsvarende måde som bogen vil besvare mange spørgsmål. Men den vil givet også stille nye spørgsmål og udfordre vores selvforståelse.

Det glæder jeg mig til, og det vil jeg på det tyske mindretals vegne takke Nationalmuseet og Henrik Skov Kristensen for. ■

Note

¹⁾ Beslutningen om navneændringen er kommet fra os selv. Vi har truffet denne beslutning, ikke pga. ydre pres, men af indre overbevisning. Vi har gjort det, fordi vi er af den opfattelse, at begrebet 'æreslund' ikke kan bruges i forbindelse med de afdøde og savnede soldater i Anden Verdenskrig. For den krig, som de hovedsageligt unge nordslesvigere deltog i, var ikke ærefuld. Deres bevæggrunde for at deltage og deres adfærd i denne krig kunne være nok så idealistisk og ædel. Men i et nutidigt perspektiv er det på ingen måde ærefuldt at have deltaget i denne krig - heller ikke selv om det var med livet som indsats. Dette er den fremtidige betegnelse 'mindelund' et udtryk for.

Fra tyske undertrykkelsesinstitutioner til sønderjyske nationalsymboler

Haderslev og Sønderborg kaserner som dansk-nationale symboler

Af Helge C. Jacobsen

Helge C. Jacobsen redegør for processen, der har ført til, at tyske magtsymboler med årene er blevet til skattede dansk-nationale symboler.

“**N**U MÅ DET SNART VÆRE SLUT med, at I sønderjyder trækker nationale følelser frem samt tillægges jeres to kaserner i landsdelen nationalsymbolsk værdi hver gang, der bliver tale om at nedlægge kasernerne. Der er snart gået 100 år siden Genforeningen”. Således henvendte en af mine bekendte sig til mig, da diskussionen om kasernenedlæggelserne gik på sit højeste i landsdækkende radio- og tv-udsendelser. Han bor nord for Kongeåen.

Han havde bemærket, at ud over naturlige lokaløkonomiske, erhvervs-mæssige og bygningskulturelle argumenter blev der fra sønderjysk side også anvendt kulturhistoriske samt ikke mindst nationalhistoriske argumenter foruden henvisninger til dansk-nationale følelser.

Hvordan kan det gå til, at de to gamle preussiske kaserner har fået dansk national symbolværdi for nogle af landsdelens indbyggere?

Når en bygning i Sønderjylland af mange sønderjyder tillægges dansk-national symbolværdi, skyldes det, at bygningen opfattes som et element, der er med til at opbygge et dansk/sønderjysk fællesskab uafhængigt af

Haderslev Kaserne er udformet som norditaliensk senmiddelalderligt borgbyggeri - en historicistisk byggestil, der blev anvendt i hele Central- og Østeuropa efter 1850.

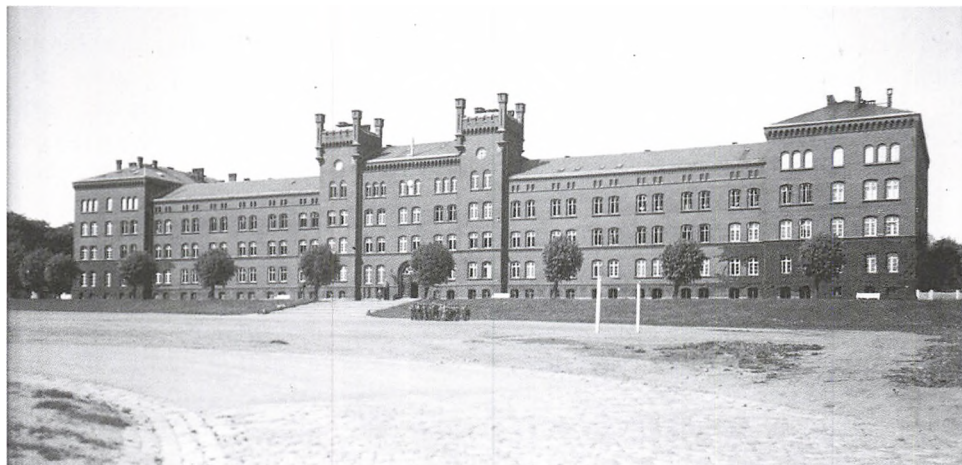

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Sønderborg Kaserne og Marinestation. Inspirationen til bygningernes arkitektoniske udformning havde arkitekterne Adalbert Kelm og Eugen Fink fået fra de middelalderlige nordtyske ordensborge opført i teglsten - især Marienburg i Østpreussen - hvilket var i overensstemmelse med kejser Wilhelm 2.s nationalromantiske arkitekturpolitik.

klaseskel samt sociale, politiske og kulturelle forskelle. Den er blevet et symbol, der kan bruges udadtil, når der skal vises nationalfølelse, og indadtil ved at være billede på fællesskab mellem borgerne og deres tilslutning til nationalfølelsen. Denne symbolværdi kan først være tillagt kaserne efter 1920.

Der gik ikke lang tid efter 1866, da Slesvig blev en preussisk provins, før byrådet i Haderslev rettede henvendelse til den preussiske regering om at få en stor garnison med tilhørende kaserne til byen, der allerede i 1873 fik stationeret to eskadroner rytteri. Efter mange års indsats fra byrådets side og efter grundige overvejelser og

mange diskussioner i den tyske rigsdag fra midten af 1870'erne til 1885 besluttede regeringen langt om længe, at Haderslev og ikke Aabenraa skulle have en kaserne, der kunne rumme en garnison på godt 500 mand. Staten betalte byggeriet, men byen gav grunden. Selve byggeriet blev påbegyndt i 1885. Det meget omfattende kasernebyggeri, der kostede en lille million mark, gav meget arbejde til både lokale og fremmede byggefirmaer, hvilket stimulerede den lokale økonomi. Byggeriet af den store kaserne var ikke problemfrit. Efter påbegyndelsen måtte man på grund af jordbundsforholdene flytte byggeriet 40 m mod syd. Den danske

avis Dannevirke skrev den 10. september 1885 ikke uden skadefryd, "at man må konstatere, at den store kaserne, der skal stå som et monument over det tyske tvangsherredømme i Nordslesvig, bliver bygget på gyngende grund".

For de danske i Haderslev, og det var langt de fleste, blev kaserne et symbol på tysk herredømme. Således opfattede det tyske mindretal også kaserne. For dem var den et redskab til at fortyske byen og omegnen. Hverken de danske eller tyske havde glemmt, at et medlem af rigsdagen, G. von Holstein fra Plön, i den afsluttende rigsdagsdebat havde formuleret sig om kasernebyggeriet og til støtte for fortyskningen af Haderslev på denne måde: "Hier bin ich, hier bleibe ich, hier gehe ich nicht heraus!" Dette forblev det tyske motto for kaserne indtil 1920.

Byggeriet af kaserne trak mange tyske håndværkere til byen og omegnen. Garnisonen gjorde, at tyske officerer bosatte sig i byen, de tyske rekrutter og befalingsmænd havde indflydelse på det sociale liv i byen, og kaserne hentede mange tyske civilarbejdere til Haderslev. Kaserne var ikke ønsket af de danske.

Sønderborg måtte vente yderligere 20 år, før byen fik sin store kaserne. Omkring år 1900 besluttede den tyske marine at flytte væsentlige dele af flådestationen i Kiel længere mod nord. Flensborg fik en marinestation, og efter lang tids diskussion og med stor indsats - herunder også økonomiske ofre - fra Sønderborg byråds side blev det i 1905 besluttet, at der også i Sønderborg skulle etableres en marinestation samt en flådeartilleriskole. Aabenraa blev forbigået, bl.a.

fordi vanddybden i Aabenraa Fjord ikke kunne måle sig med vanddybden i Als Sund. Desuden lovede Sønderborg byråd at bygge et gymnasium til officerernes børn.

Indvielse af anlæggene fandt sted i 1907. I 1908 flyttede skibsartilleriinspektionen til byen, og i 1908 blev der bygget et marinesygehus i tilknytning til marinestationen. Som i Haderslev medførte byggeriet af de militære bygninger en stærk stimulering af lokaløkonomien, men også en meget stor tilvandring af tyske arbejdere og håndværkere, og i 1910 var den tyske militære forlægning i Sønderborg firedoblet til 2.000 mand - en fjerdedel af byens civile indbyggertal. Marinestationen havde fortysket Sønderborg betydeligt, og den dansk-sindede del af befolkningen opfattede denne proces som en trussel mod danskheden. Marinestationen førte til, at Sønderborg blev Sønderjyllands største by, men med tysk flertal. Ved afstemningen i 1920 stemte 56% tysk. Så de danskes opfattelse af marinestationen som tysk magtsymbol var ikke helt forkert.

Efter Første Verdenskrig forlod det tyske militær de to kaserner, og i afstemningsperioden var der indkvarteret franske sikkerhedsstyrker. I 1920 overtog den danske stat bygningerne. I Haderslev blev Sønderjyske Kommando indkvarteret, hvilket vakte glæde i den danske befolkningsgruppe, der nu sad på magten. I 1923 rykkede nye soldater ind på kaserne. I 1933 flyttede II Regiment ind. Regimentet skiftede i 1953 navn til Slesvigske Fodregiment. I år 2000 blev regimentet nedlagt, og siden har kaserne huset nogle kompagnier telegraftrupper samt III Brigade, Danske

Division og senest I Brigade, der alle er stabsenheder.

I Sønderborg kom der i 1923 atter soldater på kasernen. Nu var det danske fodfolkssoldater fra II regiment samt infanterister, der skulle uddannes til befalingsmænd. Siden har der med kun korte afbrydelser været sergentskole der.

Et skift fra tysk til dansk kan ikke give en kaserne nationalsymbolsk værdi. Hertil kræves mere. Dog skal man ikke forklejne værdien af, at en undertrykkelsesinstitution skifter funktion. Det tyske kejserrige placerede reelt ikke kasernen i Haderslev og marinestationen i Sønderborg for at underkue den sønderjyske befolkning, men for kasernens vedkommende for at styrke forsvaret af kejserrigets nordgrænse og for marinestationens vedkommende for at styrke den kejserlige flådes slagkraft i et kommende opgør med England og Frankrig. Alligevel oplevede de dansksindede sønderjyder kasernerne som nationalt undertrykkende. Det var derfor en usigelig glæde for dem efter 1920 at se Dannebrog vaje over bygningerne og være vidende om, at de var bemandet med danske soldater, der skulle værne den nye grænse mod syd.

Der var kun få steder i Danmark, hvor der var aktiv kamp mod de tyske besættelsesstyrker den 9. april 1940. Et af stederne, det sidste sted, hvor danske soldater har været i ildkamp inden for rigets grænser, var i Haderslev, hvor fire soldater fra II Regiment faldt ved kampene, der fandt sted ved Møllestrømmen og på kasernen. Denne begivenhed mindes stadig hvert år den 9. april, og den sidder fast i mange ældre borgeres be-

vidsthed. Soldater fra Haderslev Kaserne rykkede ud for at forsvare fædrelandets ære, og nogle af dem satte livet til. Få dage efter var der ikke flere danske soldater på kasernen. Tyske værnemagtssoldater blev indkvarteret, og der blev flaget med hagekorsflaget.

Det var først efter befrielsen i 1945, at der blev skabt folkelige nationale følelsesmæssige bånd mellem Haderslev Kaserne, garnisonen dér, og den del af byens befolkning, der var nationalt bevidst og forsvarsvenlig. I 1950 tog garnisonen på opfordring fra byens borgere initiativ til den første lysfest 4. maj om aftenen på Haderslev Kaserne for at fejre 5-årsdagen for Danmarks Befrielse. Denne lysfest er gennemført hvert år siden med stor tilslutning fra byens borgere, og den har betydet uendelig meget for opfattelsen af kasernen som et dansk-nationalt symbol.

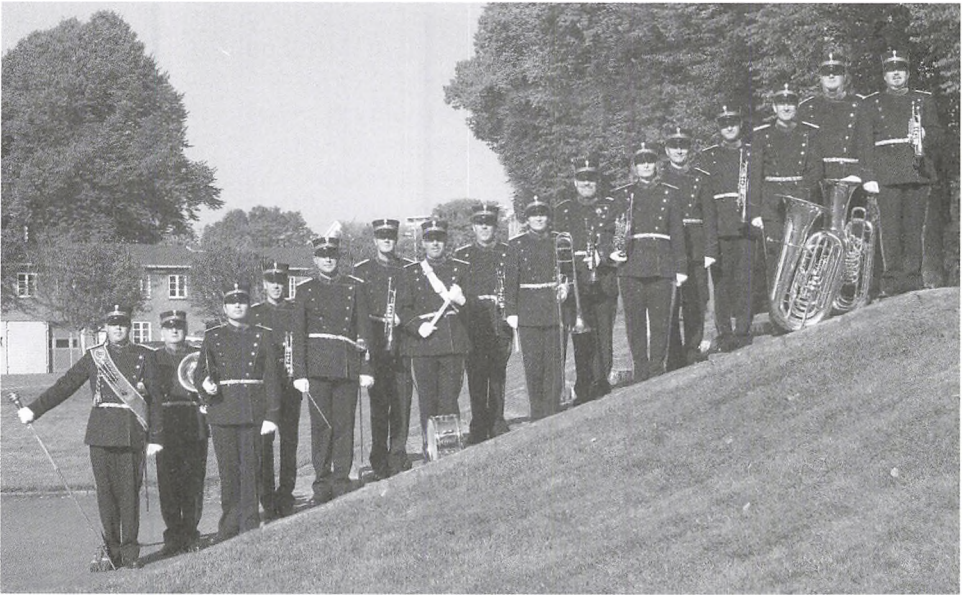
I 1953 flyttede II Regiments musikkorps fra Sønderborg, hvor det havde været stationeret siden 1923, til Haderslev. Siden har musikkorpset været en integreret del af byens kulturelle liv. Det skiftede navn til Slesvigske Fodregiments Musikkorps og i 2000 kom det til at hedde SMUK. I 60 år har musikkorpset været et meget værdsat bindeled mellem kasernen og byens befolkning. Hver fredag går korpset med fuld musik gennem byen for at komme hen til domkirken, hvor der vendes et mindeblad for Slesvigske Fodregiments faldne. Musikkorpset har væsentlige funktioner for det danske militær, men det afholder også skolekoncerter og folkelige koncerter. Musikkorpset opfattes lokalt som et nationalt klenodie, hvilket smitter af på kasernen.

I Sønderborg har kasernen opnået folkelig national tilslutning på anden vis. Da de danske soldater af besættelsesstyrkerne i november 1942 blev tvunget bort fra kasernen, som blev overtaget af værnemagten, var det en sorgens dag for byens danske indbyggere. De otte lokale soldaterforeninger lod trykke en afskedshilsen, der var domineret af en tegning af kasernen, hvorover der vejede et stort markant rødt splitflag, det eneste farvelagte element på den trykte afskedshilsen. Straks efter Befrielsen flyttede der atter danske soldater ind på kasernen, og i 1961 genoptog man uddannelsen af sergenter på stedet. For mange var det af stor følelsesmæssig betydning, at uddannelse af danske sergenter fandt sted på Sønderborg Kaserne lige over for Dybbøl Banke, der er et historisk mindested for hele den danske nation, men især for den dansksindede del af den sønderjyske befolkning. Her fik sergenterne, hvoraf mange senere uddanne-

des til officerer, indsigt i et væsentligt afsnit af dansk politisk og militær historie. Her fik de også fortalt om Sønderjyllands Genforening og ikke mindst om den forbrødring, der er sket mellem danske og tyske de sidste 20 år. Siden 1921 er soldater fra kasernen hvert år den 18. april marcheret op til Dybbøl Banke for gennem kransenedlægning at mindes de faldne soldater fra det store slag ved Dybbøl. Denne årlige march gennem byen og videre op til Dybbøl har gjort, at folk i Sønderborg stadig har 18. april som et levende erindringsbillede. Ligeledes har kasernens soldater og officerer i umindelige tider lagt krans ved Bøffelkobbøl og flere andre steder. Derved er der omkring Sønderborg Kaserne opstået en mindekultur, der ikke kendes andre steder. Dermed har befolkningen udviklet følelser, der har haft stor betydning for opfattelsen af kasernen som en dansk institution med symbolsk betydning. For langt færre, men dog

Tyske soldater på trappen ved Haderslev Kaserne fejrer 'Tag der Wehrmacht' under besættelsen.

Det 16 mand store musikkorps SMUK på skråningen foran Haderslev Kaserne. For 60 år siden flyttede SMUK, som dengang hed Slesvigske Fodregiments Musikkorps, fra Sønderborg til Haderslev. Her havde musikkorpsset til huse på kasernen, indtil det i 2008 fik sit eget musikhus, Slesvigske Musikhus.

for nogle, har det heller ikke været uden betydning, at landets to prinser har fået deres første militære befalingsmandsuddannelse på sergent-skolen.

Når de to kaserne i dag af ganske mange sønderjyder opfattes som dansk-nationale symboler, skyldes det ikke kaserneernes hele historie. Tiden før 1920 er glemt. Det skyldes heller ikke kaserneernes fysiske udformninger. For i hverdagen bliver de af mange omtalt som 'grim tysk arkitektur', hvilket fagfolk ikke mener, men der er hverken noget dansk eller noget lokalt sønderjysk over dem. Det skyldes derimod ændringsprocesserne, de begivenheder, der siden 1920 har fundet sted i forbindelse med disse bygninger, de traditioner, der er tillagt dem, og de associationer

man i dag får, når man betragter eller tænker på dem.

Selv en kejserlig undertrykkelses- og fortynkningsinstitution kan blive et dansk-nationalt symbol i Sønderjylland, blot omstændighederne udvikler sig i en bestemt retning. ■

Litteratur

Fangel, Henrik: *Haderslev Bys Historie 1864-1920*. Haderslev og Aabenraa 1996.
 Adriansen, Inge og Peter Dragsbo (red.): *Sønderborg i 750 år*. Sønderborg 2005.
 Adriansen, Inge: Nationale symboler i det danske rige 1830-2000. I: *Sønderjysk Månedsskrift* marts 2003, side 45-49.
 Madsen, Lennart S.: *Der er symbolik i Haderslev kaserne - et historisk rids*. Haderslev 1999.

Bilernes by. Høje Kolstrup ved Aabenraa

Af Kim Furdal

Museumsinspektør Kim Furdal fortæller om tilblivelsen af bydelen Høje Kolstrup - et gigantisk, ambitiøst og genemtænkt projekt, som forøgede boligmassen i Aabenraa Kommune med en tredjedel.

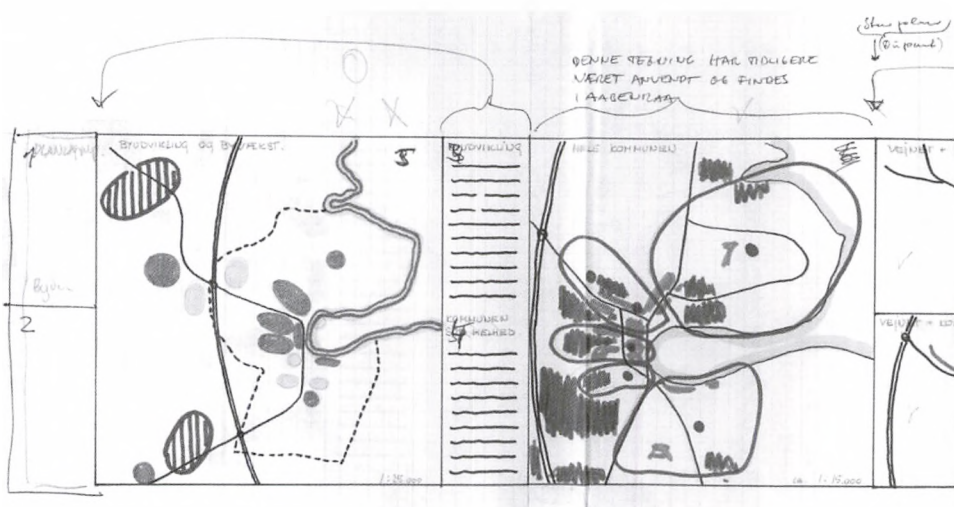
I 1974 UDGAV DEN engelsk/canadiske forfatter Arthur Hailey spændingsromanen 'Bilernes by'. Bogen kunne ikke være udkommet på et bedre tidspunkt. Sentresserne og begyndelsen af 1970'erne blev tilsyneladende et 'point of no return' for bilen og bilismen. Fra at være et luksusprodukt for de få, blev den allemandseje på lige fod med komfuret, sofaen og tv'et. På mange måder gennemsyrrer bilen og bilismen ikke blot vores dagligdag, men hele vores måde at være i verden på og vores opfattelse af denne.

Lad os lave en Radburn!

Mest synlig er udviklingen inden for den fysiske planlægning, hvor man har skullet tage højde for den voldsomme vækst i biltrafikken. Man møder ofte den påstand, at bilen har betydet en spredning af byen over et større område, og at bilen var moder til den såkaldte trafikdifferentiering, hvor veje og adgangsforhold i de nye boligområder blev afstemt efter behov med bl.a. veje for den gennemkørende trafik, stikveje og 'lommer' med parkeringspladser for de enkelte boliger. Dette er dog nok en tilsnigelse hos amerikansk inspirerede byplanlæggere. Allerede fra slutningen

af 1800-tallet skete der store og radikale omlægninger af de tyske byer med gadegennembrud og nedbrydning af de gamle bymure for at skabe plads til befolkningstilvæksten og til nye store vejanlæg. Trafikdifferentiering er såmænd heller ikke et fænomen, der kom til Europa efter Anden Verdenskrig. Tyske havebyer som Hüttenau (grundlagt 1909), Karlsruhe (grundlagt 1907), og Mannheim (grundlagt 1910) havde veje med graderet vejbredde, og i Danmark kan man i f.eks. Stejlbjergkvarteret i Kolding (anlagt 1916-1919) se en planlagt trafikdifferentiering. Det er imidlertid først efter Anden Verdenskrig, at man bevidst og systematisk arbejder med en planlægning, der opererer ud fra et hierarkisk vejsystem bestående af veje for den gennemgående trafik og områder med trafikårer for den helt lokale trafik med en adskillelse af bløde trafikanter og bilister.

Det startede i USA, hvor man allerede i 1920'erne var nået op på 200 biler pr. 1.000 indbyggere og dermed et niveau, hvor man måtte tage bilismen alvorligt. Svaret på udfordringen blev Radburn, en lille by på blot ca. 3.000 indbyggere i New Jersey, grundlagt i 1929. Den fik en kolossal betydning for byplanlægningen i det tyvende århundrede. Det epokegørende var en adskillelse af fodgængere og biler med et stisystem, så fodgængerne ikke krydsede de større veje. Først i efterkrigsårene nåede disse tanker til England og Skandinavi-

Skitser til Aabenraas fremtidige byudvikling, formentlig tegnet i starten af 1960'erne inden man begyndte på de langt større planer for en byudvikling på Høje Kolstrup.

en, og idéerne til mange af de store byplaner i 1960'erne og 1970'erne blev fostret i efterkrigsårerne. I 1961 gik førstepremien for en ny vej- og bebyggelsesplan i Humlebæk således til et projekt, som arbejdede med trafikdifferentiering, og i Albertslund udarbejdede arkitekt og byplanlægger Peter Bredsdorffs tegnestue en dispositionsplan for et helt nyt boligområde med kanaler, indkøbscentre, skoler og andre institutioner, der blev opført i årene 1963-66. Selve planen for bydelen havde Bredsdorff udarbejdet i 1957.

På vej mod trafikdifferentiering

Man kunne skam også i Aabenraa om end på et noget mindre plan, men uden at slække på ambitionerne. I 1938 fik alle købstæder over 1.000 indbyggere pligt til at lave en byplan. Allerede i 1942 entrerede man med arkitekt Dan Fink, der arbejdede sammen med arkitekt Peter Bredsdorff - en af de helt store stjerner på dati-

dens firmament. Resultatet blev en dispositionsplan for Aabenraa udarbejdet af stadsingeniør S.E. Gundestrup i samarbejde med Bredsdorff og Fink. Den blev foreløbig godkendt i 1949 og endelig vedtaget i 1957. Det var en visionær og ambitiøs plan, som gjorde det klart, at det var nødvendigt med nye boligområder uden for den gamle bykerne og omfartsveje for at aflaste trafikken over bybakken og på H.P. Hanssens Gade. Det sidste skulle bl.a. ske ved en omfartsvej gennem Nørreskov fra landevejen mod Haderslev ved Fladsten til Flensborgvej ved det nuværende rådhus, hvoraf dog kun etappen fra krydset Løgumklostervej/Vestvejen til Flensborgvej er blevet bygget. En plan som allerede var fremme i 1938.

Der skulle anlægges helt nye boligområder langs Tøndervej og Løgumklostervej for dermed at løfte indbyggertallet fra de daværende 14.000 til ca. 20-25.000. Det var dog delvis planlægning af en eksisterende ud-

vikling, da man allerede under krigen havde taget hul på en byudvikling langs Tøndervej.

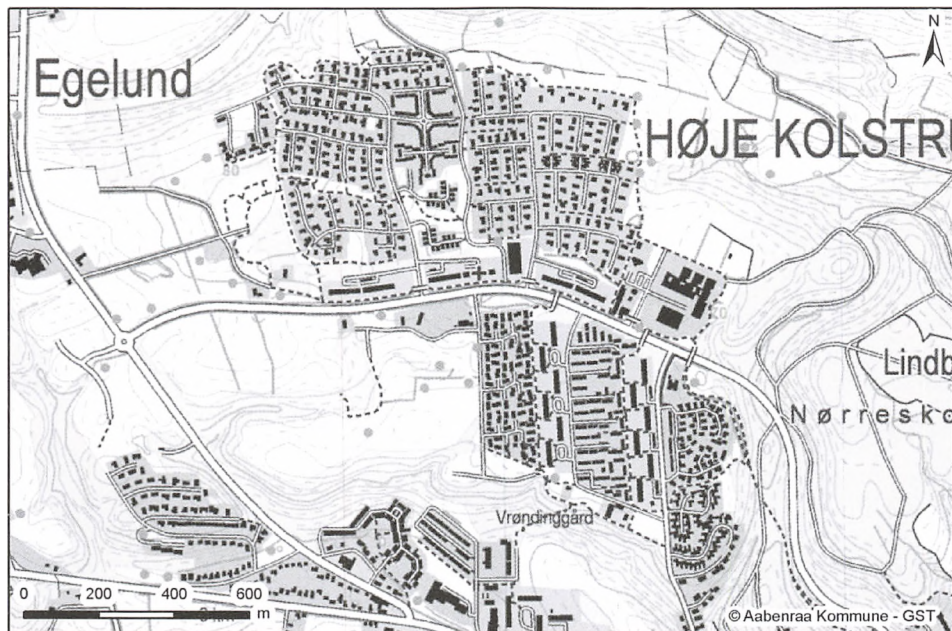
Det er tydeligt, at Bredsdorff allerede på dette tidspunkt tænkte i trafikdifferentiering med et overordnet ringvejssystem, som skulle lede den gennemkørende trafik uden om 'flaskkehalsen' umiddelbart nord for den gamle bykerne ved Nørreport.

Der var dog formelt tale om et foreløbigt forslag uden detailplanlægning. Allerede i forbindelse med den endelige godkendelse i 1957 satte byrådet gang i arbejdet med en revision og detailplanlægning af den videre byudvikling. Resultatet blev dispositionsplanen for Aabenraa Kommune i 1962. Foruden kommunens egne folk, stadsarkitekt S.E. Gundestrup, afdelingsingeniør Ole Andersen og arkitekt K.A. Flade, blev eksterne eksperter koblet på projektet. Det var

foruden professor Peter Bredsdorff, arkitekterne Arne Gaardmand, Flemming Jørgensen og Erik Petersen samt havearkitekt Jens Peter Junggreen Have og civilingeniør Anders Nyvig. Sidstnævnte var en af personerne bag den præmierede bebyggelsesplan i Humlebæk og stod også for trafikplanlægningen i Nakskov og Holstebro. Arne Gaardmand er en anden af efterkrigsårenes tunge byplandrengere, bl.a. i kraft af sin ansættelse i Statens Kommitterede i Byplansager (1962-1975). I Aabenraa er bysbarnet J.P. Junggreen Have nok den mest kendte med værker som 'Vægteren' på Vægterpladsen, mindesmærket for de faldne flyvere på Aabenraa Kirkegård og poppelalléen langs Mølleåen. Men hans indflydelse og betydning rækker langt uden for bygrænsen.

Alene hovedmændene bag dispositionsplanen viser, at Aabenraa Kom-

Kort over Høje Kolstrup.

mune endnu i begyndelsen af 1960'erne havde meget høje ambitioner, når det gjaldt byudvikling og byplanlægning. Der er heller ingen tvivl om, at især borgmester Erik Jessen havde stor tillid til denne kreds. Det var således Peter Bredsdorff og Anders Nyvig, som stod for udarbejdelsen af den reviderede dispositionsplan vedrørende vej- og trafikforholdene i 1968. Erik Jessen trak også gerne på Peter Bredsdorff i helt konkrete sager, som da man skulle finde en placering af Aabenraa Svømme- og Idrætscenter.

Når det gjaldt boligområderne, fastholdt dispositionsplanen fra 1962 planerne fra 1949, nemlig en udbygning af det nordvestlige område omkring Løgumklostervej med en udstyknings af Lille Kolstrupgård, det nordøstlige område omkring Haderslevvej og Jørgensgård Skov, det vest-

lige område omkring Søstvej-Forstallé, området langs Tøndervej og det sydlige område omkring Sønderskovvej, Flensborgvej, Posekær og langs Kystvejen. Man regnede endnu på dette tidspunkt med, at de udlagte områder kunne opsuge befolkningstilvæksten, så der ikke var brug for et nyt boligområde på 'Høje Kolstrup'.

Det samme var tilfældet med den reviderede dispositionsplan fra 1968, som var en analyse af de trafikale forhold i Aabenraa, et arbejde, som allerede var sat i gang i 1954. Den rummede en række interessante analyser - som endnu i dag fortjener stor opmærksomhed - og som noget helt nyt en klar målsætning for trafikplanlægningen: "Vejplanen skal udtrykke samspillet og sammenhængen mellem på den ene side alle de trafikale krav og på den anden side de krav, som hensynet til beboernes sikker-

Den gennemgående Nørreskovvej, som bugter sig gennem bydelen Høje Kolstrup, står helt uden facader og uden direkte adgang til boligerne. Her er busstoppesteder, så man kan komme til og fra Høje Kolstrup med bus.

hed og trivsel dikterer". Midlerne hertil var en differentiering af vejene og klassificeringen af trafikvejene: "... beskyttelsen mod biltrafikken, mod dens gener og mod dens farer, er et af de vigtigste af de krav, fremtiden vil stille. Man må gøre sig klart, at fremtidens mange biler vil blive en plage for beboerne langs vejene".

Dermed lagde den reviderede dispositionsplan op til en by- og trafikplanlægning i Aabenraa, som var helt i front i Danmark, men reelt havde man taget forskud på planerne, da man nogle få år tidligere udlagde de nye parcelhuskvarter (Skovriderkvarteret) omkring Søstvej og Forstallé i den vestlige del af byen. Udstykningen bestod af to stamveje, Søstvej og Forstallé, og en række stikveje, hver med en række 'lommer' med parkeringsplads og adgang til de enkelte huse. I 1965 forelå det første forslag til en udstykning af Farverhus efter de samme principper. Området blev byggemodnet og solgt i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. Begge steder stod Bredsdorff og Junggreen Have bag planlægningen. Den var i midten af 1960'erne så progressiv, at den blev genstand for betydelig opmærksomhed. Således foretog sognerådet i Dalby Sogn syd for Kolding en tur til Aabenraa for at se de nye udstykninger, da de selv skulle i gang med udstykningen af et nyt boligområde.

Den skræddersyede bydel

Endnu ved udgivelsen af dispositionsplanen i 1962 var der ikke planer fremme om etablering af en ny bydel på Høje Kolstrup. Det eneste spor i dispositionsplanen fra 1968 er et forslag til en vej for det, som senere skul-

le blive Nørreskovvej (nu Camma Larsen-Ledets Vej). Der tales i planen om betjening af Høje Kolstrup, uden at man bliver klar over af hvem og til hvad.

For en udenforstående har den planlagte vej i 1968 nok mest været set som en forbindelsesvej mellem Haderslevvej og Ribevej, som skulle lede trafikken fra nord uden om byen mod vest. Vejen er imidlertid et af de første konkrete tegn på et langt større og mere vidtrækkende projekt for etablering af en helt ny bydel med forskellige former for boliger, erhverv, handel og offentlige institutioner. Bydelen er endnu i dag uden sidestykke i Sønderjylland, og man skal til de helt store byer som bl.a. København og Aarhus for at finde noget tilsvarende.

Kommunearkivet er yderst sparsomt med nærmere oplysninger om den tidlige opstartsfase, men fra august 1963 er der bevaret et kort over Høje Kolstrup-området med et areal på 223.000 m², der efter landzoneloven er optaget som mellemzone, og som Byudviklingsudvalget for Aabenraaegnen i juli 1964 søgte om tilladelse til at opgradere til inderzone for Aabenraa.

Der er ingen tvivl om, at Høje Kolstrup for alvor kom i spil omkring 1965. Fra slutningen af 1940'erne var Aabenraa Kommune begyndt at opkøbe jord i Kolstrup-området. I begyndelsen af 1950'erne købte man mindre jordstykker af Kolstrupgård til erhvervsudstyknings i området mellem Langrode og Næstmærk. I 1959 tog man konsekvensen af den konstante mangel på jord og købte hele gården. Seks år senere var mulighederne inden for kommunegræn-

serne stort set udtømte, og i 1965 købte kommunen først Straagaard i Stollig, Løjt Sogn, og Egelund i Rise Sogn. Kort tid efter fulgte opkøb af Vrøndinggård og dele af Damms Teglgård, begge beliggende i Rise Sogn. Især købet af Vrøndinggård og Egelund vidner om, at Aabenraa Kommune i 1965 arbejdede systematisk fremad mod en vidtrækkende udstykning af området vest for Nørreskoven. Der lå derfor meget konkrete initiativer bag, når Den danske Købstadsforening i 1965 i kommunalreformindlægget 'Købstadkommunernes fremtidige grænser' kunne oplyse, at Aabenraa bl.a. havde udlagt store arealer til boliger og erhverv i Rise Sognekommune i området syd for Rise Hjarup.

Samtidig var der en tæt kontakt mellem Peter Bredsdorff og Byplanudvalget i 1965 og 1966. Der har formentlig været konkrete drøftelser af bl.a. Skovriderudstykningen og Farverhusudstykningen, men det er vanskeligt at forestille sig, at man ikke også har drøftet mulighederne for nye og langt større udstykninger, der kunne tilfredsstille det langsigtede behov for jord til boliger og erhverv.

Det videre forløb fortaber sig i mørket, men den 25. februar 1969 behandlede magistraten en skitse til en dispositionsplan for Høje Kolstrup. Baggrunden var en foreløbig redegørelse fra januar 1969 for udbygningen af området mellem Rise Skov i vest til Nørreskov i øst og fra skoven ved Teglværket i syd til en foreslået forbindelsesvej i nord. Der var tale om et område på 222 ha, der skulle give plads til 1.500-2.000 boliger afhængigt af boligform. Endvidere var planen opbygget således, at udbyg-

ningen af området kunne ske gradvist. Det nærmere indhold er ukendt, da redegørelsen tilsyneladende er gået tabt. Der er næppe tvivl om, at arbejdet blev sat i værk af en snæver kreds omkring stadsingeniør S.E. Gundstrup, arkitekt K.A. Flade og kommunaldirektør Erik Haugbølle med politisk opbakning fra borgmester Erik Jessen og formentlig med ekstern støtte fra i al fald Peter Bredsdorff og muligvis J.P. Junggreen Have.

Til gengæld er det hævet over enhver tvivl, at der var tale om et gigantisk byggeprojekt for Aabenraa Kommune, der havde 15.196 indbyggere i 1970. Regner man med tre personer pr. bolig, havde Aabenraa på dette tidspunkt lidt over 5.000 boliger. Projektet ville med andre ord betyde en forøgelse af den eksisterende boligmasse med 30-40%!

Når sagen blev stillet i bero helt frem til januar 1969, skyldes det kommunalreformen. Da en del af området hørte under Rise Sognekommune, gav det ingen mening at fortsætte et planlægningsarbejde, med risiko for at Aabenraa Kommune stod med et stort boligområde lige uden for sin kommunegrænse.

Forhandlingerne med Rise Sognekommune faldt på plads i slutningen af 1968, hvorefter området omkring Rise Hjarup tilfaldt Aabenraa ved kommunalreformen i 1970. Dermed kunne planarbejdet for alvor begynde. Allerede i marts 1969 blev der bevilget penge til luftfotografering af Høje Kolstrup, og knap en måned efter kommunalreformen 1. april 1970 kunne det nye byråd anbefale en ansøgning fra Kolstrup Boligforening og Aabenraa Andelsboligforening om statsstøtte til opførelse af første etape

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

Høje Kolstrup er omslynget af et omfattende stisystem og broer over Nørreskovvej, så der er en effektiv adskillelse af de bløde trafikanter og biltrafikken.

på 12 blokke med 276 lejligheder og 24 enkeltværelser. Forinden havde det forrige byråd den 24. februar 1970 godkendt en bebyggelsesplan for ca. 685 lejligheder. For at skabe plads til byudviklingen besluttede byrådet i august samme år endvidere at købe Skovgård.

Projektet var nu for alvor skudt i gang med Bredsdorff og Junggreen Have som de kreative byplanlæggere.

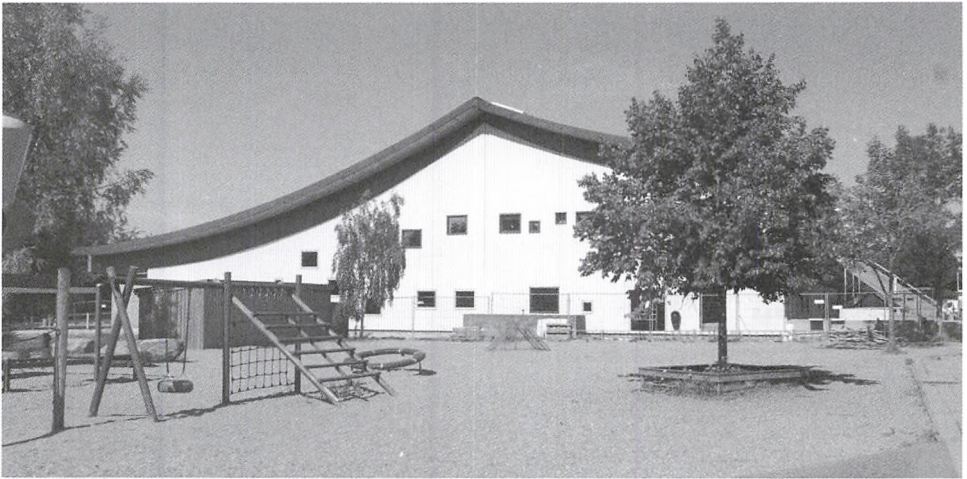
I marts 1970 lå den overordnede plan for Høje Kolstrup fast med vej- og stiføring og placering af boligområder, erhvervs- og butiksområder samt fællesarealer. Som en å snor Nørreskovvej sig her igennem landskabet fra vest mod øst med forgreninger mod nord og syd til de enkelte boligområder, stort set som det ser ud i dag. Det er netop en vej og ikke en gade. Fra Nørreskovvej er der ingen direkte forbindelse til bebyggelserne, men kun en frodig beplant-

ning, der helt eller delvist skjuler de enkelte boligområder.

På dette tidspunkt var man godt i gang med forarbejdet til første etape af boligselskabernes byggeri, som tilsyneladende gik hånd i hånd med selve planlægningsprocessen. Den 23. februar 1971 blev ansøgningen om offentlig støtte til boligselskabernes første etape endelig godkendt af byrådet. Senere på samme møde godkendte byrådet en plan for første etape af en parcelhusudstyknings på 92 parcelhusgrunde nord for Nørreskovvej.

Høje Kolstrup tager form

Selv om hovedkomponenterne forelå i begyndelsen af 1970, tyder forløbet altså på, at der på dette tidspunkt var en vekselvirkning mellem planlægning og byggeprojekter. I begyndelsen af 1970'erne blev den vestlige del af Nørreskovvej fra Ribe Landevej til

Agoraen blev planlagt som et kombineret idræts- og kulturcenter for Høje Kolstrup området. Bygningen stod færdig i 1976 og fik undervejs en ekstra etage, hvor der blev indrettet daginstitutioner.

Høje Kolstrup anlagt, så der også var let adgang for de store entreprenørmaskiner og materialer. Omkring 1976 fulgte anlæggelsen af den resterende del af vejen fra Høje Kolstrup til Haderslevvej nord for Folkehjem. Inden da havde man i 1972/73 detailplanlagt de gang- og cykelstier, der spiller en så central rolle i området for adskillelsen af bløde trafikanter og biler. Fra Haderslevvej i øst til Ribe Landevej i vest er det muligt til fods eller på cykel at komme hele området rundt uden at skulle krydse de befærdede trafikårer.

I 1974 var byggeriet på Høje Kolstrup og planlægningen så langt fremme, at dispositionsplanen kunne vise en detailplan for området, som i store træk ligner situationen i dag godt 40 år senere. Opførelsen af boligblokkene på vejene Hørgård og Damms Teglgård syd for Nørreskovvej var på dette tidspunkt godt i gang, og på Uglekær, nord for Nørreskovvej, var opførelsen af de første

parcelhuse undervejs. De to områder repræsenterer traditionen inden for det sociale og det private boligbyggeri i Danmark.

I forhold til disse områder viste planen sig lydhør over for de helt nye trends inden for byggeriet ved at afsætte plads til tæt-lavt byggeri på Lergård syd for Nørreskovvej. Det er lidt ironisk, fordi tæt-lavt byggeri var en udløber af miljøkritikken i begyndelsen af 1970'erne og kritikken af de store planer, som netop Peter Bredsdorff var eksponent for. Fortalerne argumenterede for tæt-lavt byggeri og en genindførelse af gaden som et alternativ til de ressourcekrævende parcelhuse og boligblokkene med store mennesketomme områder, som ifølge kritikken fremmedgjorde bymennesket. Det tæt-lave byggeri skulle på den gode måde 'tvinge' beboerne til tættere sociale relationer.

Foruden boligområderne var der planlagt erhvervsområder med forretninger, grønne områder og plads

til offentlige institutioner. Længere ude, på den anden side af Ribe Landevej mod den planlagte motorvej, var der reserveret plads til et større industriområde. Høje Kolstrup skulle ikke blot være et nyt boligkvarter som Skovriderkvarteret og Farverhusudstyknngen. Det blev fra starten planlagt som en helt ny by eller bydel, som i princippet kunne klare sig selv og imødekomme beboernes behov fra vugge til grav.

Sideløbende med udbygningen af boligområderne har der været en systematisk udbygning af servicefunktioner. En af de helt centrale var en ny skole. Allerede i 1971 gik man som det første i gang med projektet, men ikke før august 1978 kunne eleverne tage den første del af Høje Kolstrup Skole i brug. Skolen blev opført i ét plan i lighed med Rugkobbelskolen og Brundlundskolen, hvilket gjorde det muligt at tilpasse skolen efter behov og ikke mindst kommunens økonomi.

En anden central institution er Agoraen, et idræts-, kultur- og mødested tegnet af arkitekterne Arne Paulsen og Ove Bang i østasiatisk pagodestil med en karakteristisk svungen tagkonstruktion og stærkt præget af tidens populære 'brutalisme', hvor vægge, mure og bærende elementer står i rå beton med en sparsom afdækning. Agoraen stod færdig i 1976 og fungerede i en periode som nødskole indtil færdiggørelsen af skolen lige over for hallen. Til brug i den anden ende af livet blev plejecenteret Lergården opført i 2007. Bydelen fik også sin egen kirke, tegnet af arkitekt Mads Thuesen Møller og indviet i 1998.

Også på anden måde har man til-

godeset fritidslivet på Høje Kolstrup. Aabenraa har tilbage til oprettelsen af Hjelmhaverne i 1833 en lang tradition for kolonihaver. Denne tradition blev overført til Høje Kolstrup-området, der fik to kolonihaveforeninger. Allerede omkring 1975 blev kolonihaveforeningen Skovly oprettet, og i 1983 blev Skovgården oprettet, begge med 35 haver.

Til at dække behovet for dagligvarer og andre servicefunktioner blev der i midten af 1970'erne etableret et indkøbscenter med købmand, tøjforretning, posthus, bank og bodega. Centeret løb dog hurtigt ind i problemer og blev i 2006 revet ned. Her havde planlæggerne ikke forudset den centralisering af butikshandlen i større og færre enheder, som satte ind efter oliekrisen i 1973. Nok gav bilismen mulighed for at adskille arbejde og hjem, men den gav også mulighed for at adskille hjem og handel. I 2013 er der dog åbnet en dagligvareforretning, som for 'synliggørelsens skyld' er rykket helt frem til Nørreskovvej!

Afrunding

Det er Høje Kolstrups skæbne, at principperne bag bydelen er udtænkt i efterkrigsårene med boligmangel og med udsigt til en stigende biltrafik, men at de blev realiseret på et tidspunkt med økonomisk velstand, hvor dagsordenen var en anden, og miljøkritikken satte ind over for de store byplaner. Beton og store byplaner skulle nu erstattes af små enheder og individuelle huse i forskellige materialer for at skabe liv og styrke de sociale relationer mellem husene. Eftertiden har derfor ikke set med milde øjne på denne type af planlagte byer, som for manges vedkommende

også har måttet kæmpe med betydelige sociale problemer.

Men som byplanlægning rummer Høje Kolstrup mange kvaliteter, som man ofte overser, når man stempler bydelen som en ghetto. Det er ikke ingeniørens rationelle lineal, som præger Høje Kolstrup. Den er der også, men underlagt en kreativ proces af Bredsdorff og Junggreen Have. Nørreskovvej er et godt eksempel på et kreativt element. Det var ikke let at få tilladelse fra Statsskovvæsenet til at føre vejen igennem skoven, men resultatet blev en vej, som tilpasser sig terrænet og faktisk er en oplevelse i bil. Der er også grund til at rose området for dets mange stier og broer, der ikke blot skaber forbindelse mellem de enkelte dele, men også rummer mange oplevelser og fine overgange til de omkringliggende skove. Omvendt fik Høje Kolstrup også sin

del af 1970'ernes trivielle montagebyggeri. Det har man i de senere år rådet bod på ved en storstilet renovering af boligselskabernes karréer på Damms Teglgård og Hørgård.

Aabenraa byråd har netop omdøbt Nørreskovvej til Camma Larsen-Ledets Vej. Tilsyneladende har kommunen i disse år det princip, at industriveje opkaldes efter borgerlige borgmestre, mens man forbeholder gader og veje i de nyere boligområder til socialdemokrater. Men da Camma Larsen-Ledet kom til som borgmester i april 1970 var hele forarbejdet tilendebragt og planlægningsprocessen sat på skinner, så byggeriet kunne folde sig ud i begyndelsen af 1970'erne. Hvis byrådet gerne vil ændre gade- og vejnavne i området, er Peter Bredsdorff og Jens Peter Junggreen Have oplagte kandidater. ■

Høje Kolstrup er planlagt, så den i princippet kan dække beboernes behov fra vugge til grav. Her er det Høje Kolstrup kirke tegnet af arkitekt Mads Thuesen Møller og indviet i 1998.

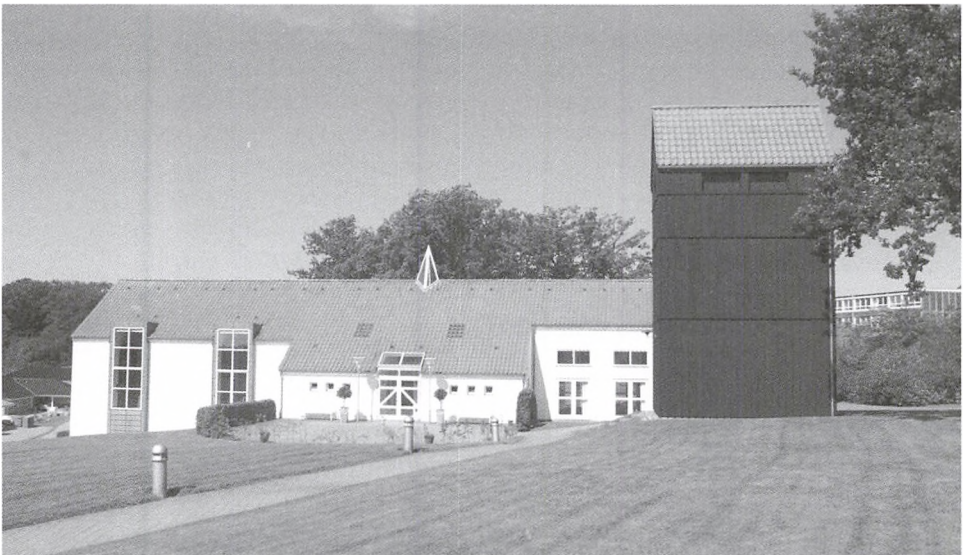

Foto: Kim Furdal.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

Filmatisering og museumsplaner i forbindelse med næste års markeringer af krigen 1864 og udbruddet af Første Verdenskrig er blandt de emner, H.E. Sørensen har kigget på i årets første kvartal. Synspunkter i Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens holdning og udtrykker ikke nødvendigvis Historisk Samfunds holdninger.

Kasernelukninger

Det store samtaleemne og strids-spørgsmål i årets første kvartal var forslaget om lukning af en række kaserne, for Sønderjyllands vedkommende i Haderslev og Sønderborg samt hjemmeværnets forlægning på Søgård. Både Sønderborg og Haderslev kommuner mobiliserede alle de 'styrker', de kunne, for at påvirke politikerne til gunst for netop deres kaserne. Borgmestrene fra begge byer var i audiens hos forsvarsudvalget for at tale deres sag og prøvede at sætte de lokale folketingsmedlemmer ind som fortalere, ligesom indflydelsesrige politikere blev inviteret for at se, at netop 'vor' bys kaserne burde opretholdes.

Resultatet blev, at udvalget besluttede at nedlægge Sønderborg kaserne og flytte sergentskolen til Varde, mens Haderslev og Søgård kaserne red stormen af i denne omgang (alle medier 13/3). Det udløste megen naturlig jubel i Haderslev og hos hjemmeværnet, mens der udbød en nærmest lammende skuffelse i Sønderborg, hvor man ellers havde mobiliseret det meste af Danmarkshistorien

- ikke mindst slaget på Dybbøl, hvis forbindelse til kasernen i Sønderborg dog ikke er iøjnespringende. Men få måneder tidligere havde Sønderborg mistet muligheden for at blive europæisk kulturby i 2017, så dette føltes som en ekstra lussing. Man skal da heller ikke se bort fra, at det naturligvis er et hårdt slag at miste flere hundrede arbejdspladser og for handels- og ikke mindst restaurationslivet, at der bliver et par hundrede færre velbeslåede unge i bybilledet.

Tilbage bliver så spørgsmålet, hvad der skal ske med de snart tomme bygninger. Kasernens store røde karréer med tårne og flag har i et århundrede været en markant del af byens profil, og man må håbe, at der findes en fornuftig anvendelse til dem, selv om det umiddelbart kan være svært at se, hvad de er velegnede til. Staten har næppe brug for dem, så de bliver vel sat til salg.

I øvrigt 'trøstede' lektor Peter Viggo Jacobsen fra Forsvarsakademiet Haderslev og andre garnisonsbyer med, at der nok kun var tale om en stakket frist, for "lukningerne kommer drypvis", og "jeg vil æde min gamle hat på, at om ti år er der ikke nogen af dem, der eksisterer mere" (JV, 22/2).

Jeg eller vi?

Tilsyneladende uden varsel sprang Socialistisk Folkepartis politiske ordfører Jesper Petersen fra sit parti og indmeldte sig i Socialdemokratiet (JP, 20/3) sammen med to andre kendte

SF'ere. Jesper Petersen, der er fra Haderslev og valgt i Sønderborg, har været en meget markant profil i sit parti og SF's 'topfigur' i Sønderjylland. Ved formandsvalget i efteråret støttede han Annette Vilhelmsens modkandidat. Alligevel blev han som politisk ordfører, så man kan næppe påstå, at han blev straffet for ikke at have været på den nye formands side.

Redaktør Jørn Broch skrev i en leder, at det havde været "klædeligt", hvis han havde stillet sit mandat til rådighed for "det parti og den partiorganisation, der har formet, støbt og båret Jesper Petersen hele vejen fra SFU til ordførerskabet". - "Efter at have gjort en karriere ud af at tale om fællesskab og solidaritet, tænkte han først og fremmest på sig selv", sluttede Broch barsk (JV, 21/3).

Selv sagde Jesper Petersen samme dag, at "jeg ville svigte mere, hvis jeg opgav mandatet", for han følte sig som ambassadør for Sønderjylland. Han fortsatte: "Jeg ville svigte dem, der stemte på mig som person, hvis jeg stoppede i Folketinget. Og jeg bækker stadig op om den samme regering, som jeg gik til valg på at få til magten" (JV, 21/3). Man må dog formode, at hans suppleant også ville støtte Helle Thorning-Schmidts regering.

Grundloven opererer ikke med partier, men kun med individuelle mandater i Folketinget. Det er derfor medlemmets egen afgørelse, om partiet eller personen tæller mest. Og i spørgsmålet 'jeg' eller 'vi' valgte Jesper Petersen altså 'jeg'.

Manipulation eller forfalskning?

Hvad mon folk ville sige, hvis man i en film om Europa i 30'erne, der ønskede at fremtræde som realisme, så den dan-

ske udenrigsminister P. Munch som fortæller for krigeriske løsninger, mens Hitler fremstilledes som en fredens forkæmper?

Forleden holdt filminstruktøren Ole Bornedal en pressekonference, hvor han berettede om sit nye projekt, en spillefilm og en tv-serie om krigen 1864. Her sagde han bl.a., at der var tale om fiktion og ikke dokumentation, og at han derfor ville digte frit også om de optrædende historiske personers handlinger og optræden ("gøre dem mere menneskelige"), så de passede ind i hans historie (JV, 22/3). Hvem det går ud over, og hvori den digteriske frihed består, er selvsagt ikke klart. Det må vi vente og se, til filmen og serien foreligger.

Naturligvis skal man i en fiktionshistorie operere med fiktive personer, hvor man har frit slag til at forme karaktererne. Det var det, man gjorde i 'Matador', hvor alle personer var fiktive, men sat ind i en historisk ramme. Den vil man altid kunne diskutere, men personerne levede deres eget liv - ikke 'hæmmet' af en historisk, biografisk virkelighed. Men når man viser virkelige historiske personer som f.eks. general de Meza, Bismarck eller Christian IX, har man pligt til at skildre dem så nær virkeligheden som muligt - af respekt for mennesket og den historiske sandhed. Personer kan tolkes, men det, de gør, skal have historisk belæg. Alt andet er manipulation - for ikke at sige historieforfalskning.

Med forfatteren Tom Buk-Swientys ord skal "det historiske bagtæppe" være i orden (Fl.A., 27/3). Det vil sige, at man skal respektere den historiske virkelighed. Man kan f.eks. ikke lade danskerne vinde krigen. Men hvad

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

En vellykket sprængning har blotlagt jernbaneskinne, der var indstøbt i loftet i en bunker ved Vedbøl. Den gode pris på jern var en af årsagerne til, at mange af Sikringsstilling Nord's bunkere blev sprængt i begyndelsen af 1920'erne. Nu er der dannet en støtteforening til bevarelse af samme forsvarsværk.

der sker foran tæppet, hvad de fiktive personer foretager sig, er forfatterens ansvar.

Første og Anden Verdenskrig

I Toftlund stiftedes i januar en Støtteforening for bevarelsen af Sikringsstilling Nord, det mægtige tyske forsvarsværk, der anlagdes tværs over Sønderjylland 1916-18. Det bestod af 850 anlæg, de fleste støbt i beton, kanonstillinger, ammunitionsrum, mandskabsbunkers og observationsposter. Foreningen har fået lokaler i den nedlagte Agerskov skole og har samtidig arvet nu afdøde ingeniør Scott Hansens righoldige samlinger af optegnelser, kort, fotografier og mange andre effekter, som han samlede under et mangeårigt arbejde med at undersøge og re-

gistrere stillingen (JV, 20/1).

Samtidig arbejder Museum Sønderjylland videre med planerne om et egentligt museum for Første Verdenskrig i Sønderjylland, hvor hen ved 30.000 mand var indkaldt til tysk krigstjeneste og ca. 5.300 faldt. Foruden Sikringsstillingen fandtes der også tyske krigsanlæg som Zeppelinbasen ved Tønder, en torpedoprøvestation ved Høruphav og radioanlæg ved Rødekro foruden marinestationen i Sønderborg samt infanterikaserner i Haderslev og på Sønderborg Slot. Luftskibshallerne ved Tønder er for længst nedrevet, men endnu står Zeppelinbasens flyhangar. Det er meningen at indrette den som hovedmuseum for krigen med særlig vægt på luftskibenes tilstedeværelse, hvor-

til det eksisterende Zeppelinmuseums samlinger skal overføres sammen med effekter fra andre dele af Museum Sønderjylland. Herfra skal der så henvises til de mange spor fra krigens tid, der findes i terrænet, herunder Sikringsstilling Nord og krigsfangekirkegården ved Løgumkloster. Projektet er beregnet til at koste 28 mio. kr.

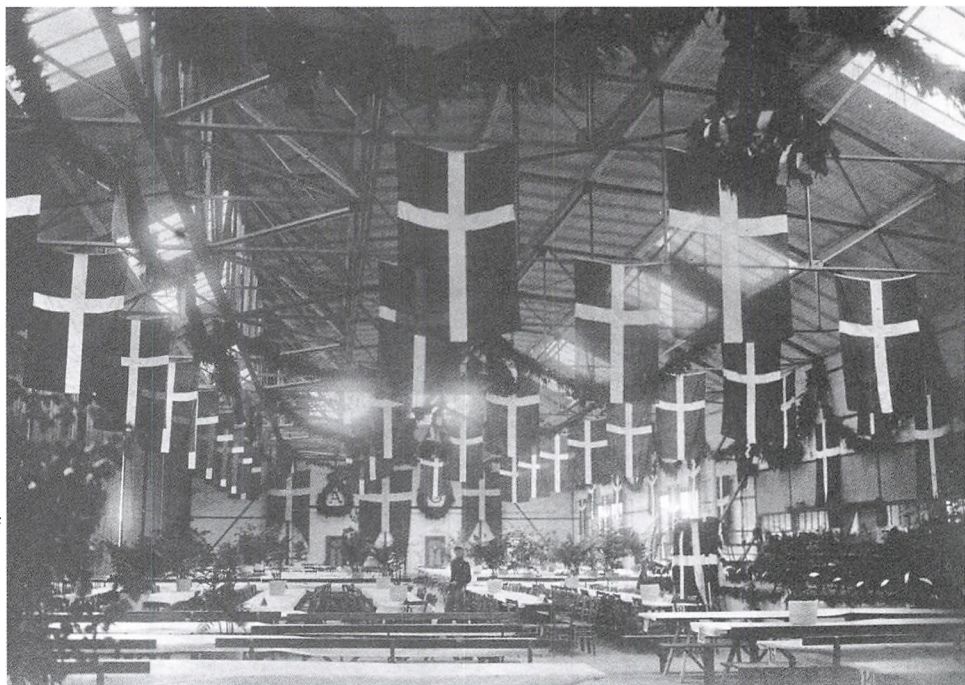
Samtidig arbejdes der på en renovering af krigskirkegården i Braine i Frankrig for 72 sønderjyder, der faldt i Første Verdenskrig. Her skal der bl.a. opsættes tavler med navne på samtlige faldne sønderjyder (JV, 29/3).

22. marts indviedes en ny permanent udstilling om Faarhuslejren i Frøslevlejrens Museum, dvs. den in-

ternerings- og straffelej, der indrettedes i barakkerne efter befrielsen, og hvor o. 4600 personer blev anbragt, heraf ca. 3000 fra det tyske mindretal. For et par år siden udsendte museumsinspektør Henrik Skov Kristensen den fremragende bog 'Straffelejren', hvis grundige undersøgelser danner baggrund for udstillingen.

Det eneste, Der Nordschleswiger kritiserede ved udstillingen, var en "sammenblanding" af de indsatte fra mindretallet med de danske landsforrædere. De havde hver deres vidt forskellige motiver til at melde sig til krigsdeltagelse, skrev avisen (No., 23/3). Og det kan da for så vidt være sandt nok.

Museum Sønderjylland har en vision om at indrette flyhangaren ved Zeppelinbasen i Tønder til museum for Første Verdenskrig. På billedet er der dækket op til fest i hangaren ved Genforeningen den 27. juni 1920.

Frisisk eller plattysk

Den flensborgske lokalliste WiF (Wir in Flensburg) har været lidt uheldig med en af sine valgplakater op til kommunalvalget i maj, idet man blandt andre slagord og påstande under overskriften 'Plattgemacht' (dvs. udslettet) skriver, at plattysk bliver udslettet, mens frisisk bliver fremmet. Den frisiske kulturkonsulent Gary Funck sagde hertil, at en sådan påstand kun kunne opfattes som diskrimination. Mindretallets "sproggrupper har hidtil været solidariske, og friserne har altid støttet ønsket om at støtte det plattyske sprog. Desuden hjælper Nordfriisk Instituut med de plattyske sider i SHZ-aviserne", tilføjede han og sluttede: "WiF mener åbenbart, at friserne får for meget i tilskud og viger ikke tilbage for at spille de to sproggrupper op imod hinanden".

En talsmand for WiF afviser, at man kræver, at friserne skal have mindre i tilskud. "Vi vil bare gøre opmærksom på skævvridningen i tilskuddene til det plattyske og det frisiske".

"At ville belaste det lille frisiske sprog med hen ved 10.000 brugere med en del af ansvaret for, at plattysk skulle være i fare for at blive udslettet, er ganske enkelt absurd", skrev chefredaktør Bjarne Lønborg (Fl.A., 15/3). Han henviste derefter til bl.a. den støtte, det plattyske teater i Flensburg "fuldt berettiget" får fra kommunen, og påpegede, at "der er vel næppe nogen, som har kæmpet så energisk for netop at bevare og styrke regionalsprogene - inklusive plattysk - som det frisiske og danske mindretal".

Erhvervslivet

Ecco-koncernen fylder halvtreds år med rekordhøje tal. Der omsattes for 8,06 mia. kr., en stigning på 13,7 pct. i forhold til året før. Overskuddet før skat udgjorde 1,14 mia. kr., hvilket er det hidtil bedste resultat. Egenkapitalen er nu på 3,1 mia. kr., og der foretoges investeringer for 594 mio. kr. mod 339 mio. i 2011. Virksomheden har på verdensplan 19.500 medarbejdere, og produktionen foregår i Portugal, Slovakiet, Thailand, Indonesien og Kina. I 2012 solgtes 20,2 mio. par sko (JV, 1/3). I anledning af jubilæet forærede koncernen Tønder Kommune et innovatorium, som skal give de studerende på kommunens uddannelsesinstitutioner mulighed for at udvikle kreativitet og innovation.

Danfoss, som hidtil har ejet 50 pct. af joint-venture virksomheden Danfoss Turbocor Compressors, køber resten af aktierne (Fl.A., 5/1). Sideløbende hermed havde man forhandlinger om at købe de sidste aktier i Sauer-Danfoss for omkring 4 mia. kr. Danfoss ejer i forvejen ca. 75 pct. (JV, 2/3). - Samtidig meddeles, at man med sindsro imødeser et sagsanlæg fra den amerikanske koncern General Electrics, som mener at have betalt for meget for kompressorer. Da hele handelen drejer sig om 86.000 dollars (godt en halv million kroner) "er det ikke noget, der vil påvirke os", siger kommunikationsdirektør Mette Refshauge (JV, 2/3).

Rømø Havn indgår en kontrakt med havmølleparken Butendiek om at være basishavn for opførelse, betjening og vedligeholdelse af firmaets havvindmøller. Anlægget af vindmølleparken skal begynde i foråret 2014. Det sikrer havnen en fast indtægt over 25 år, ligesom der i opstartfasen regnes

Mindesmærket ved krigsfangegravene i Løgumkloster ved indvielsen i 1923. Det er tanken, at der fra et fremtidigt museum for Første Verdenskrig skal henvises til landsdelens mange spor af krigen.

med 40-50 arbejdspladser og på længere sigt ca. ti arbejdspladser (JV, 9/2). Planerne vakte dog kraftig lokal modstand, fordi der skulle indrettes lagerplads på en del af strandengen nord for havnen. Det ville gå ud over nogle af de fastboendes udsigt, ligesom en sjælden strandtudse muligvis ville komme i klemme (JV, 11/2). Skulle disse klager få en længerevarende opsættende virkning, kunne man risikere, at Butendiek trak sit tilsagn tilbage (JV, 13/2).

Bredebro Sparekasse, der netop har afslået en fusion med Sparekassen Vorbasse-Hejnsvig, kommer ud af 2012 med et overskud på 5,4 mio. kr. Egenkapitalen udgør 188 mio. kr.

Udbygningen af østbanen med dobbeltspor mellem Tinglev og Padborg indgår ikke i Folketingets trafiktafte til i alt 3,5 mia. kr. I vort område blev

det til en udbygning af kombiterminalen i Padborg til 10,5 mio. kr.

Grænsehandlen blev stærkt diskuteret. Det blev bl.a. foreslået at nedsætte prisen (evt. via afgiften) på varer som øl, vin og slik. Det afviste skatteminister Holger K. Nielsen, som mente, at grænsehandlen som helhed kunne være en fordel for Danmark. Og Fleggaard-koncernen udtalte, at man aldrig ville slippe af med grænsehandlen. Den er en turistattraktion og trækker mange gæster til Sønderjylland. (JV, 14-15/3). Det er sikkert rigtigt, at en del turister forsyner sig med tyske 'eksotiske' varer som Flensborg-øl i patentflaske, men hvis prisen på øl var den samme i Aarhus som i Aventoft, var der næppe mange, der kørte derned for at fylde traileren op med det hjemlige Ceres-bryg.

DAGBOG

3. januar: Kunstforeningen på Rømø foreslår oprettelse af en skulpturpark i Vadehavet (JV). - Få dage senere bevilger Udvalget for regional Udvikling 2 mio. kr. til en kunsthøjsfest ved Vadehavet 2014 (JV, 8/1).

5. januar: Byhistorisk Forening i Aabenraa protesterer imod, at Kulturstyrelsen ønsker at ophæve fredningen af 16 gamle huse i bymidten (No.).

9. januar: Ecco-koncernen indgår samarbejde med Tønder Handelsskole om en ny international studenterlinje (JV). - Grundlæggeren af Skousen-koncernen, direktør Preben Skousen, Vojens, dør 79 år (No.).

11. januar: Tønders kommunaldirek-

tør 1976-99 Egon Nielsen, Tønder, dør 76 år (JV).

15. januar: Syd for Før er der opstået en ny ø, Fugleøen (Skærbæk Avis).

16. januar: En kopi af Poul Schlüterbustnen, der står i Tønder, opstilles i Folketinget (JV). - Sognepræst Claus Helsbøl, Rømø, og historiker Hans-Ole Mørk, Aabenraa, modtager H.V. Clausens og Johan Ottosens Mindelegat til danskhedens fremme i Sønderjylland (JV). - Hav- og strømforhold frilægger vraket af den spanske bark 'Ulpiano', der strandede på Süde-roogsand i 1870 (No.).

18. januar: Kriminaliteten i Sønderjylland er faldet med 17 pct. fra 2011 til 2012 (No.).

19. januar: Tønder Kommunes planer om at udvide rådhuset for 56 mio. kr.

Kø og mylder ved grænsen i 1955, hvor den nybyggede toldstation ses i baggrunden. Med en nedsættelse af afgifterne på øl og sodavand forsøger regeringen at sætte en effektiv stopper for grænsehandlen i 2013.

vækker voldsom debat, både i byen og de tidligere omegnskommuner (JV).

29. januar: Halvdelen af Ærøs beboere har ytret ønske om at blive en del af Sønderborg Kommune, hvis den må opgive sin kommunale selvstændighed (JV).

1. februar: Stærk storm fylder Vadehavet mellem Rømødæmningen og grænsen med isskoster (JV).

2. februar: Hærværksmænd bryder ind i Kristkirken i Rendsborg og beskadiger alteret og en del andet inventar (JV).

6. februar: Formand for Nordschleswigsche Gemeinde 1980-95, tidligere byrådsmedlem og formand for den tyske skole i Rødekro, Helmut Wolffhechel dør 87 år (No.).

7. februar: Lærer Agnes Østergaard bliver forstander for Højer Efterskole

(JV). - Formanden for det tyske mindretal, Hinrich Jürgensen, taler ved Oversømarchen til minde om slaget ved Sankelmark 1864 (No.).

9. februar: Søren Krarup forlader Sydslesvigudvalget og erstattes af folketingsmedlem Martin Henriksen, DF (Fl.A., JV).

10. februar: Løgumkloster Kirke indsender ansøgning til EU om at blive optaget som europæisk kulturarv (JV). - Kirken skal restaureres for 31 mio. kr. (JV).

23. februar: En gårdbrand i Sæd koster 500 svin livet (JV).

28. februar: Noldemuseet åbner med en udstilling med fokus på Emil Noldes forhold til farven (No.).

2. marts: Miljøminister Ida Auken finder det glædeligt, at der er konstateret ulve i Danmark, der indvandrer fra Tyskland op i Jylland, og ønsker at

Ewers Pakhus på havnen i Sønderborg er en af Industrimuseum Slesvigs faste 'stationer'. Ved et byrådsmøde den 27. februar blev det besluttet, at Sønderborg Kommune køber pakhuset af Sønderborg Havneselskab A/S, hvorefter det indgår i planen for havnefrontens renovering.

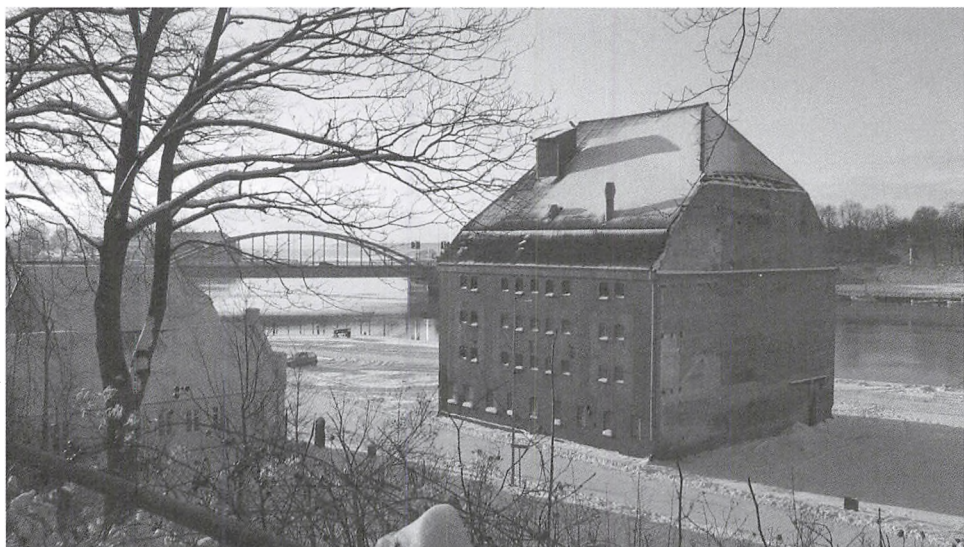

Foto: Museum Sønderjylland - Cathrinesminde Teglværk

Den sidste silo - et levn fra tiden, hvor Haderslev Havn endnu fungerede som industrihavn - bliver i løbet af sommeren udsmykket af den portugisiske kunstner Victor Ash.

udarbejde en plan for samspillet mellem ulve og mennesker (JV). Man kan undre sig over, at mårhunde og vildsvin skal udryddes, når de krydser grænsen, men ulve fredes. - Nord-schleswigsche Gemeinde fylder 90 år (No.).

4. marts: Biskop Niels Henrik Arendt, Haderslev, tager sin afsked som biskop og bliver sognepræst i Nordvestjylland (No.).

8. marts: Hedebymuseet ønsker ikke at udlåne genstande til en udstilling i Bremen om nazisternes brug af oldtiden (No.). Blandt de udstillede genstande er kopier af Solvoggen og bronzelurer samt en model af Nydambåden, og så kan man måske spørge, hvad de har med Himmlers Ahnenerbe at gøre?

12. marts: En mand fra Haderslev dømmes ved nævningeting til fem års fængsel for drabsforsøg (JV).

13. marts m.fl. datoer: En stribe brande i halmballer hærger Haderslev-egnen (JV).

14. marts: På Sønderborg Slot afsløres museets nyerhvervelse, et portræt af Christian II, malet 1523 af Lucas Cranach (JV, No.). - Det danske mindretals nestor, fhv. landdagsmand Karl Otto Meyer fylder 85 (alle medier).

15. marts: Naturstyrelsen afslutter redningsprojektet for den lille fisk snæbelen i de sydvestjyske åer. Pris 130 mio. kr. (JV).

18. marts: Fuglereservatet Bremsbøl Sø ved Tønder indvies (JV).

20. marts: Professor Dorte Dahl Jen-

Modelfoto: Victor Ash.

sen og hendes mand lektor Jørgen Peter Steffensen (født i Skærbæk) fra Niels Bohr Institutet modtager Hartmann Fondens Mindepris på 300.000 kr. for deres iskerneforskning (JP).

21. marts: Den slesvig-holstenske viceminister Rolf Fischer foreslår oprettelse af et professorat i mindretals-spørgsmål ved Flensburg Universitet (FL.A.). - Den portugisiske kunstner Victor Ash foreslår siloen på Haderslev havn udsmykket med billeder af fisk og havdyr (No.).

27. marts: Årets første stork indfinder sig i Skærbæk (No.). ■

Forkortelser

FL.A.: Flensburg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Pærer og kvæder

Meinolf Hammerschmidt: 'Birnen und Quitten in Schleswig-Holstein. Sorten, Geschichten, Rezepte'. Wachholtz Verlag, Neumünster 2011. 128 sider, ill. Pris 16 Euro - ca. 120 kr.

Pærer og kvæder i Slesvig-Holsten er temæet for nærværende bog af Meinolf Hammerschmidt. Undertegnede havde for få år siden fornøjelsen af at anmelde forfatterens bog om æbler i Slesvig-Holsten, og også denne gang har planteskollejerer og frugttræsentsiasten Hammerschmidt begået en absolut læseværdig bog.

Missionen er klar: Formålet med bogen er at gøre opmærksom på og formidle viden om pærer og kvæder som kulturplanter, der i deres mangfoldighed tidligere spillede en vigtig rolle, men som i dag er røget i glemmebogen. Og da pæren i modsætning til æblet kræver en bevidst indsats for at trives i Slesvig-Holstens kølige klima, genopdager man ikke, som det er tilfældet med æbler, gamle sorter tilfældigt i vejkanterne.

'Birnen und Quitten' minder i sin opbygning meget om 'Das Apfelbuch'. Der indledes med et kulturhistorisk afsnit om pærens vej til Slesvig-Holsten, forskellige måder at dyrke pærer på - herunder 1700-tallets forkærlighed for pærer i spalier - hvorefter læseren møder en række pæresorter forevigt på skrift og ledsaget af maleren Walter Karbergs tegninger. Tegningerne er mindst ligeså vigtige som beskrivelserne, og her lægger bogen sig med tegnede gengivelser helt i tråd med traditionen, hvor frugtsorter gennem de sidste to hundrede år er blevet gengivet på denne vis - tegninger der den dag i dag fortsat bruges til identificering og pomologisk inddeling.

Pæresorten fra øst til vest i Slesvig-Holsten beskrives og placeres i nogle tilfælde meget lokalt.

Kvæderne fylder ikke helt så meget som pærene i bogen, og i modsætning til pærene har forfatteren ikke knyttet kvædefortællinger til noget særligt sted i Slesvig-Holsten. Derfor får dette afsnit karakter af en mere vanlig sortsgennemgang.

En styrke ved bogen er, at Hammerschmidt også fortæller havehistorie - ja sågar erhvervshistorie - herunder hvorledes efterspørgslen på frugt i slutningen af 1800-tallet øgede interessen blandt landmændene i bl.a. Angel for at påbegynde dyrkning af frugt.

I bogens sidste tredjedel stifter man bekendtskab med en spændende vifte af opskrifter med pærer og kvæder: her møder man klassikere som 'Muddern's Birnen, Bohnen und Speck' (pærer, bønner og spæk) samt 'Birne Belle Hélène' (Pære Belle Helene), men også mere moderne retter som eksempelvis 'Fenchel-Birnen-Pizza' (fennikel-pære-pizza) og naturligvis diverse bagværk og desserter. Hvor kvæder i dag oftest bruges til gelé eller marmelade, er der i bogen opskrifter på kvæder brugt i sammenkogte retter - en brug, der kendes tilbage til renæssancen. Hvad med en gang marokkansk kyllingegryde med kvæder eller sammenkogt med lam?

Selvom Meinolf Hammerschmidt som indehaver af en planteskole med gamle frugttræsarter og med sin tilknytning til Obstmuseum Pomarium Anglicum så absolut må betegnes som fagmand, er det også med 'Birnen und Quitten' lykkedes at lave en velformidlet og indbydende bog om pærer og kvæders sorts- og kulturhistorie i Slesvig-Holsten. Og ligesom forfatteren værdsatte ingen ringere end Hildegard af Bingen pærer. Om frugten i medicinsk brug skrev hun, at kogte pærer var nyttigere og mere værdifulde end gul.

Anne Marie Overgaard

Modstanden

Henning N. Larsen: 'Modstanden. Valgene der skilte. Om besættelsestidens kampe'. NNF - Arnold Busck, København 2012. 360 sider, ill. Pris: 300 kr.

I sit forord trækker Henning N. Larsen en streg i sandet: Der var under besættelsen 1940-1945 på den ene side modstandsbevægelsen. De gjorde det rigtige. Og så var der på den anden side alle de andre: Stikkerne, nazisterne, hjemmetyskerne, sam-

arbejdspolitikerne og deres tilhængere samt dem, der var imod modstanden, og som "helt eller delvis misbilligede frihedskampens værdier" (side 7). De gjorde det forkerte. Så er dét ligesom sat på plads! Og dermed er samtidig også bogens største svaghed præsenteret, nemlig forfatterens manglende blik for besættelsestidens mange komplekse dilemmaer, både mht. modstand og mht. samarbejde. Og det er drønærgeligt, for det er ellers på mange måder en spændende bog, Henning N. Larsen har skrevet.

Bogen er ikke en samlet fremstilling af modstandsbevægelsens historie i Sønderjylland, og det har heller ikke været forfatterens ambition at skrive en sådan. Det er derimod en samling spændende beretninger: Nedslag i modstandsarbejdet og modstandsbevægelsens historie i Sønderjylland før og efter 1945, som forfatteren kæder sammen med egne redegørelser for besættelsestidens forhold, når det skønnes nødvendigt. Alle fortællingerne indledes på samme måde med et dramatisk højdepunkt. Herfra foldes historien så ud. Bogen indledes med beretningen om den fatale sabotage mod HAMAG og Aabenraa Motorfabrik (februar 1944), fortsætter med gråsteneren Holger Biehls vej ind i modstandsarbejdet (1943), videre til lægen Jørgen Teilmann og jernbanesabotagerne ved Tinglev osv. Vi kommer hele vejen rundt i Sønderjylland og får et indblik i både nationale og kommunistiske modstandsgrupper - og i de miljøer, som stak dem, først og fremmest medlemmer af det tyske mindretal. Henning N. Larsen fælder endog særdeles hårde domme over det tyske mindretal, både over enkelte personer og som helhed.

Forfatteren har flittigt brugt avisartikler fra retssagøren i efterkrigstiden, arkivalier fra retssagerne, interviews med tidligere modstandsfolk og deres efterladte, og han har gennemstøvet lokalarkiverne for materiale. Det har været et stort og tidkrævende arbejde. Derimod er faglitteraturen mere sparsomt benyttet; f.eks. kan det undre, at Jørgen Kielers lange og grundige beretning fra sabotagen i Aabenraa, gengivet i erindringsværket 'Hvorfor gjorde I det?' (2001, side 11-79)

ikke benyttes. Forfatterens sparsomme brug af faglitteraturen har desværre ført til en helt unødvendig ophobning af små og store fejl og misforståelser, og mange af de 'tabuer og fortrængninger', som forfatteren lidt ubeskedent mener at afdække, vil han kunne finde velbelyste i den eksisterende faglitteratur.

Historierne koncentrerer sig om enkeltpersoner, grupper eller enkelte begivenheder. Vi møder bl.a. Holger Biehl, Jørgen Teilmann, Knud Valdemar Andersen, Hans Andersen og Martin Grøn, Strandhus-gruppen, Hermann Møller Boye, Christian Fries, Johannes Rosendahl og Kresten Hansen, Christian Hansen Damm, Jens Peder Egebjerg-Andersen og mange flere. Det er dramatiske, spændende og til tider gribende historier, og de bliver afviklet med en betydelig fortælleglæde i et dog til tider lidt vaklende sprog, der er lige lovlig præget af talesprogs vendinger (f.eks. tyske soldater, der 'spottes' - i betydningen 'ses' eller 'opdages'). Bogen efterlader altså et lidt blandet indtryk: Emnet er spændende, kilderesearchen er grundig, og historierne afvikles ganske effektivt. Men det halter med analysen, vurderingerne og kendskabet til faglitteraturen.

René Rasmussen

Kaptajn Eschel Krabb

Mikkel Leth Jespersen (red.): 'Kaptajn Eschel Krabbs erindringer (1841-1885)'. Mit deutscher Originalfassung. Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa 2012. 128 sider, ill. Pris: 150 kr.

I de seneste år har Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Aabenraa belyst og udgivet en række erindringer i forbindelse med Aabenraa-søfarten. For 'Skrifter til Aabenraas Søfartshistorie's fjerde bind har museet atter taget en kostbarhed frem fra sine samlinger, hvor ordet går til Eschel Krabb, der i 1800-tallet var kaptajn på Aabenraa-handelsskibe. I forordet beskriver museumsinspektør Mikkel Leth Jespersen, hvordan det nærmest er et tilfælde,

fortsættes side 158

Bygninger på Løjt Land bliver skrevet i mandtal

Af Kim Furdal

SØNDERJYLLAND HAR en rig bygningskultur, hvilket bl.a. ses af landsdelens mange fredede bygninger. Det er næppe nogen tilfældighed, men afspejler hertugdømmernes relative velstand i forhold til kongeriget frem til midten af 1800-tallet. Løjt Sogn er i den henseende ingen undtagelse og har i forhold til mange andre steder i Sønderjylland kulturhistoriske krydderier som studeproduktion og en rig søfartstradition fra begyndelsen af 1700-tallet og frem til slutningen af 1800-tallet. Især det sidste spiller en central rolle for de gode løjtingers selvforståelse, selv om det var landbruget og studene, som lagde fundamentet for den betydelige velstand, som prægede sognet gennem århundreder. Begge dele gav penge på kistebunden til at investere i bygninger.

Men Løjt Sogn er også historien om et landbosamfund, som fra mellemkrigsårene udviklede sig til Aabenraas grønne forstad. Pludselig dukkede nye erhvervsgrupper op som cand.polit'ere, cand.pharm'ere, elektrikere, direktører og en enkelt højskoleforstander. En enkelt forfatter har sognet såmænd også fostret, og efter krigen gjorde billige statslån det muligt for menigmand at bygge hus på landet, uden man kom alt for langt

væk fra købstaden. Fra slutningen af 1960'erne dukkede parcelhusene op på markerne omkring Løjt Kirkeby godt hjulpet på vej af en kombination af inflation og en rentefradragsret.

En større bevilling har gjort det muligt for Museum Sønderjylland at skrive de 300 fredede og bevaringsværdige bygninger på Løjt i mandtal.

Bulhus fra 'Eldorado'.

Foto: Museum Sønderjylland.

De fredede bygninger er hurtigt overstået. Foruden kirken drejer det sig om 'Eldorado' i Dyrhave (opf. 1769). Anderledes forholder det sig med de mange bevaringsværdige bygninger og gårde. Hver bygning får sin plads i den bygningsregistrant, som bliver det færdige resultat af arbejdet. Museets arkitekt er i øjeblikket ved at besigtige, fotografere og beskrive bygningerne udvendig, mens to andre medarbejdere har været i gang

med bl.a. at skrive sognets historie og beskrive dets bygningskultur.

Hvis ellers sommeren arter sig med godt vejr, er forarbejderne færdige i efteråret, så man kan begynde en sammenskrivning af resultaterne. Målet bliver en flot bogudgivelse om bygningskulturen på Løjt til glæde for løjttingerne og andre med interesse for den rige sønderjyske bygningskultur. ■

- Slesvigske Vognsamling**
4. maj - 1. sep. Oldtidens vogne i Norden - Kopier af vogne fra oldtid og middelalder.
- Kulturhistorie Aabenraa**
2. maj - 15. sep. 'Anskuelsestavlernes verden'. - Se bl.a. verden på gamle skolekort.
- Kunstmuseet Brundlund Slot**
23. maj - 1. sep. Jeppe Madsen-Ohlsen - En sær sønderjyde. Sønderjysk kunst fra indkøbskurven. Nikolaus Wehding - En fokusudstilling.
- Cathrinesminde Teglværk**
18. maj - 15. sep. World Association of Brick Artists Exhibition - En særudstilling af teglkunst.
- Kulturhistorie Tønder**
25. maj - 20. okt. 'Metal - Knipling/Strik' - Hanne Behrens.
6. jun. - 21. apr. 2014 'Tradition og fornyelse' - Kniplersken Inge Wind Skovgaard.
- Kunstmuseet i Tønder**
22. jun. - 22. sep. Troels Wörsel - Retrospektiv.
- Drøshes Hus, Tønder**
23. mar. - 30. dec. 'Løver, kroner og monogrammer' - Grev Axel af Rosenborgs kniplingssamling.
23. mar. - 30. dec. 'Fra storhed til forfald' - Om kniplingsindustrien i Sønderjylland fra 1600-tallet til 1800-tallet.
23. mar. - 30. dec. 'Bord dæk dig' - Knipledte bordtekstiler.
- Højer Mølle**
23. mar. - 31. okt. 'Det daglige brød' - Mel, brød og bagning gennem 2000 år. Afdelingens nye faste udstilling.
- Skærbæk Museum**
11. maj - 31. okt. 'Lakolk før og efter dæmningen'.
- Naturhistorie og Palæontologi, Gram**
10. feb. - 23. dec. 'Dinosaurer - en forsvunden tid?' - Udstilling med et stort antal afstøbninger af dinosaurer, hav-reptiler og fodspor mv. af hvirveldyr, som levede på vor jord for meget længe siden.

Bliv løbende opdateret på

fortsat fra side 155

at Krabbs erindringer er bevaret i dag og ikke er havnet i glemmebogen.

Eschel Krabb, søn af en boelsmand fra Barsmark, påbegynder sine erindringer i 1841, da han som skibsdreng stikker til søs på en hamburgsk brig. Den unge mand fra Barsmark gør hurtigt karriere i søfartserhvervet og kommer i skibsreder Jørgen Bruhns tjeneste. Det er Bruhn, der betror den kun 24-årige Krabb den ansvarsfulde post som kaptajn på briggen 'Coursier'. Samarbejdet med Bruhn intensiveres i de følgende år, og blandt andet får Eschel Krabb i 1855 kommandoen over den nybyggede bark 'Creole', som han i kompagniskab med Bruhn og tre andre partredere lod bygge i Bremerhaven. Senere bliver han kaptajn på større skibe, som handelsfregatten 'Jørgen Bruhn', skibet 'Andreas' samt 'R.C. Rickmers' med 625 commercelæster, der ifølge Krabb er tidens største sejlskib under tysk flag. En alvorlig halslidelse sætter dog en stopper for Eschel Krabbs karriere som kaptajn. I 1871, i en alder af 47 år, er Krabb nødsaget til at overtage andre opgaver. For rederne Gustav Raben og Jørgen Bruhns sønner i Aabenraa fungerer Krabb som en slags skibsinspektør og rejser til diverse havne i Europa for at inspicere rederiernes skibe. Desuden har Krabb nu tid til at tage sig af sin familie, der på trods af det lange fravær fra hjemmet i tidens løb bestandigt voksede. Erindringerne slutter i 1885, og i 1888 dør Eschel Krabb som 64-årig. Erindringerne tydeliggør, at Eschel Krabb var en ansvarsbevidst og agtet kaptajn, der også i hjemstavnen havde opnået en anset social position.

Bogen gengiver både den transskriberede tyske originaltekst samt en fin dansk oversættelse ved skibsekspert Karl Lildholdt. Krabb benytter sig af en logbog-agtig skrivestil, idet han nøgternt og med nøje tids- og stedangivelser opremser de rejser, han foretog i løbet af 40 år. Dog dukker der indimellem korte kommentarer til oplevelser op, der åbenbart har efterladt et særligt indtryk hos sømanden

fra Barsmark. De første flyvefisk ved Madeira, beskrivelser af de anduvede havnebyer, mennesker, Krabb lærer at kende. Desuden bliver rejserne hjemad efter flere måneders eller års fravær beskrevet nøjere, og læseren kan sætte sig ind i Krabbs glæde over gensynet med familie og venner.

Søfartserhvervet havde ført kaptajnen til store dele af verden, især til Europa, Amerika, Asien og Australien. Læseren får god mulighed for at følge Krabb på rejserne, da bogen blandt andet indeholder forskellige kort over rejseruterne.

Eschel Krabbs erindringer er en bemærkelsesværdig fortælling og bidrager i høj grad til bearbejdelsen af Aabenraa-søfartens historie.

Ruth Clausen

En sønderjysk slægt

Ole Chresten Meyer: 'Meyer - en sønderjysk slægts historie'. 5. rev. udg. med tillæg, Virum 2012. 174 sider + 54 sider, ill. Udsolgt, men kan leveres på 2 cd'er. Pris: 100 kr.

Slægtshistorie har meget at tilbyde lokalhistorien. I det møjsommelige arbejde blotlægges de netværk, der spiller en central rolle i de fleste lokalsamfund. Gregers Hansens artikel 'Købmændene i Saks-købing og Maribo i 1700-årene' fra 1966 er en klassiker i den henseende, men desværre er det et potentiale, som forbliver uforløst hos de fleste lokalhistorikere.

Ole Chresten Meyer er en af dem, som gerne vil brede slægtsforskningen ud over en snæver opstilling af anetavler. Som titlen siger, er perspektivet sønderjysk, hvilket betyder, at de fire slægter Indkilde, Thomsen, Müntmeier og Meyer bliver set i forhold til den store nationale historie i Sønderjylland, mens dagliglivets levede liv og andre relationer spiller en mindre rolle.

Der er tale om 5. reviderede udgave. Så man kunne godt have ventet knap så mange korrekturfejl.

kf

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobølvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Byplanlægning i Sønderjylland 1945-2000

Af Peter Dragsbo

BYPLANLOVEN 1938 var et resultat af samarbejdet mellem planlæggerne og arbejderbevægelsen om skabelsen af velfærdsbyen. Nu blev der ikke, som i 1920'erne, lagt vægt på 'den smukke by', men på helheden, på placering af boliger, erhverv, institutioner, trafik og grønne områder. Loven gjaldt alle bysamfund med over 1.000 indbyggere, der inden ti år skulle have vedtaget en byplan, som regel efter 1945 opdelt i dispositionsplan og partielle byplaner. I 1973 fik vi regionplanlægningen og by- og landzonerne - og i 1977 vedtoges den nugældende lov om kommuneplaner, opdelt i kommuneplan og lokalplaner.

I den tyske tid havde både Sønderborg og Haderslev fået byplaner i 1906 og 1908, men eneste væsentlige nyhed mellem 1920 og 1940 var Kai Gottlobs nyklassicistiske plan for Sønderborg i 1928. Af de nye byplanlægninger efter 1945 skal først og fremmest fremhæves Aabenraa og Nordborg. I Aabenraa allierede man sig allerede i 1942 med landets kendteste byplanlægger Peter Bredsdorff og iværksatte en række store vejprojekter. I 1949 vedtog man den første dispositionsplan, som i 1962 blev afløst af en detaljeret byplan, udført af Peter Bredsdorff. Planen blev kendt over hele landet for sin opdeling i bydele og funktioner, sit trafikmønster og satsningen på et centrum på bybakken sammen med bevaring af værdifulde gadestrøg.

1938-loven gav også hjemmel til dannelse af 'samordningsudvalg' i

landdistrikter. Det blev der behov for på Nordals, efter at Danfoss var begyndt at vokse stærkt i 1940'erne. Det blev til et egentligt byudviklingsudvalg for Als, der i 1963 kom med et første oplæg til placering af veje, boliger og erhverv over hele øen. Men i mellemtiden havde Mads Clausen på Danfoss i 1959 bedt Peter Bredsdorff om at komme med et oplæg til en helt ny, samlet by - og det var den, der blev vedtaget. Byen skulle være en båndby, inspireret både fra USA og Sovjet, langs Nordborg-Sønderborg-vejen med bæltter af grønt, lave boligområder og erhverv. Kun en del af den store vision blev virkeliggjort, og allerede i 1962 brød man med idéen om 'havebyen' og sagde ja til en del af 'Sydjyllandsplanen' med dens montagebyggede blokke (som nu bliver revet ned!).

Siden har meget af den sønderjyske byplanlægning haft et mere tilfældigt præg, styret af bygherreinteresser og politiske nemheder. Til gengæld fik vi også efter 1975 den nye bevarende planlægning, der har reddet de sønderjyske bykerner til vore dage. ■

Litteratur

Dragsbo, Peter: *Hvem opfandt parcelhuskvarteret*. Sønderborg/Århus 2008, side 63-71.

Dragsbo, Peter & Flemming Sørensen: *Byplan, byggeri og arkitektur i Sønderjylland efter 1945 - en oversigt*. I: Kim Furdal m.fl.: *Velfærdstider og kulturarv - set fra Sønderjylland*. Museum Sønderjylland 2010.

Albæk, Ann Merete m.fl.: *Industrilandskabet omkring Danfoss*. Årsskrift XXV, Cathrinesminde 2012.